

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

**PROMĚNA GEOGRAFICKÉ ORGANIZACE REGIONU
V OBDOBÍ PRŮMYSLOVÉ REVOLUCE**

Bakalářská práce

Klára NIEDZWIEDZOVÁ

Studijní program B 1301 Geografie

Studijní obor Regionální geografie

Prezenční studium

Vedoucí práce: Mgr. Pavel KLAPKA, Ph.D.

Olomouc 2010

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Klára NIEDZWIEDZOVÁ**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obor: **Regionální geografie**
Název tématu: **Proměna geografické organizace regionu v období
průmyslové revoluce**
Zadávatel: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je na základě prostorových interakcí vymezit vůči svému okolí modelový region, ve kterém budou podle zvolené metodiky hodnoceny vybrané změny prostorové organizace geografického prostředí v období průmyslové revoluce. Autorka využije dostupné historické, geografické a kartografické materiály. Bakalářská práce bude pojata jednak jako test možností hodnocení geografické organizace v historické době, jednak jako východisko pro práci diplomovou.

Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání
Rozsah pracovní zprávy: 10 000 - 12 000 slov
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

- Abler, R., Adams, J. S., Gould, P. (1972): *Spatial Organization*. London : Prentice-Hall.
Bezák, A. (2000): *Funkčné mestské regióny na Slovensku*. Geographia Slovaca, 15, GŮ SAV, Bratislava.
Bičák, I. 1998. Land use in the Czech Republic 1845 ? 1948 ? 1990. Methodology, interpretation, contests. AUC Geographica 32, s. 247 ? 255.
Hampl, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha : Univerzita Karlova.
Hampl, M., Gardavský, V., Kühnl, K. (1987): *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Praha : Univerzita Karlova.
Horská, P., Maur, E., Musil, J. 2002. Zrod velkoměsta. Paseka:Praha, Litomyšl.
Chromý, P. 2001. Výzvy pro českou historickou geografii? *Historická geografie* 31, s. 87 ? 108.
Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G., Watts, M. eds. 2000. *The Dictionary of Human Geography*. Blackwell Publishing:Oxford.
Kučera, Z. 2007. Historická geografie mezi geografii a historiografií. *Historická geografie* 34, s. 9 ? 19.
Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J. eds. 2008. *Ekonomická a sociální geografie*. Aleš Čeněk, Plzeň.
Semotanová, E. 2002. *Historická geografie Českých zemí*. HŮ AV ČR:Praha.
Vyskočil, A., Klapka, P., Martinát, S. 2006. Proměny krajiny rurálního prostoru v zázemí průmyslového centra během 2. poloviny 19. století. *Historická geografie ? Supplementum I*. Historický ústav, Praha, s. 137 ? 162.
Vyskočil, A., Klapka, P., Nováková, E. 2007. Rekonstrukce proměny krajiny, sídel a sídelní struktury na příkladu Blanenska. *Historická geografie* 34, s. 296 ? 306.

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Pavel Klapka, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání bakalářské práce: 26. listopadu 2009
Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2010

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Václav Toušek, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 26. listopadu 2009

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně za pomoci citované literatury a použitých zdrojů pod vedením Mgr. Pavla Klapky, Ph.D..

V Olomouci, květen 2010

.....

podpis

Děkuji Mgr. Pavlu Klapkovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a za čas, který mi věnoval při vedení bakalářské práce.

OBSAH

ABSTRAKT	7
1 ÚVOD	8
2 TEORETICKO-METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA	12
2.1 VYMEZOVÁNÍ ÚZEMÍ	12
2.1.1 <i>Nodální region</i>	12
2.1.2 <i>Modely prostorových interakcí</i>	13
2.1.3 <i>Reillyho model</i>	14
2.1.4 <i>Kritika Reillyho modelu</i>	18
2.2 PROSTOROVÁ ORGANIZACE	20
2.3 PROBLEMATIKA PRAMENNÉ A DATOVÉ ZÁKLADNY	26
3 VYMEZENÍ ZÁJMOVÉHO ÚZEMÍ: KONTEXT	30
3.1 KONKRÉTNÍ APLIKACE REILLYHO MODELU	30
3.1.1 <i>Aplikace geometrické verze modelu</i>	33
3.1.2 <i>Aplikace topografické verze modelu</i>	35
3.2 STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA REGIONU.....	37
4 VÝVOJ PROSTOROVÉ ORGANIZACE: INTERPRETACE	39
4.1 VÝVOJ VYUŽITÍ PLOCH	39
4.1.1 <i>Využití ploch v roce 1845</i>	39
4.1.2 <i>Využití ploch v roce 1900</i>	41
4.1.3 <i>Změny využití ploch v letech 1845-1900</i>	43
4.2 VÝVOJ POČTU OBYVATEL V LETECH 1850 - 1900.....	50
4.3 VÝVOJ PROSTOROVÉ DISTRIBUCE OBYVATELSTVA	55
4.4 VÝVOJ VNITŘNÍ STRUKTURY REGIONU	59
5 ZÁVĚR	61
POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE	63
SUMMARY	67
PŘÍLOHY	68

Abstrakt

19. století se stalo obdobím významných procesů a změn, které ovlivnily ekonomický, politický, sociální a kulturní život. České země v tomto období upevnily postavení průmyslově nejrozvinutějšího území v Rakousku. Zásahu na tomto postavení měl především těžký průmysl, ale významnou úlohu měla také textilní výroba. Jedním ze středisek textilního průmyslu se stala oblast na severní Moravě s centrem v Novém Jičíně.

V této práci se pokusím teoreticky vymezit spádovou oblast a sféry vlivu Nového Jičína na jeho okolí, a to pomocí Reillyho modelu. Na základě vymezeného nodálního regionu se budu zabývat interpretací změn prostorové organizace oblasti v období průmyslové revoluce.

Klíčová slova: geografická organizace, průmyslová revoluce, nodální region, modely prostorových interakcí, historická geografie, Novojičínsko

The 19th century witnessed important processes and changes that influenced economic, political, social and cultural life. The Czech lands in this period confirmed their position as the industrially most developed area in former Austria. It was mainly the merit of the heavy industry, but an important role was played by the manufacturing of textile products as well. One of the textile areas was northern Moravia with the centre in Nový Jičín.

The attempt of this bachelor thesis is to theoretically delineate the tributary area of Nový Jičín applying the Reilly's model. Within the delineated nodal region I will be concerned with the interpretation of changes in geographical organisation of the area in the period of the industrial revolution.

Key words: geographical organisation, industrial revolution, nodal region, spatial interaction models, historical geography, Nový Jičín region

1 Úvod

Přelom 18. a 19. století se stává důležitým mezníkem v dějinách lidstva. Byly nastartovány významné procesy, které ovlivnily soudobý politický, ekonomický, sociální i kulturní život. Období průmyslové revoluce je spojeno s procesy industrializace, urbanizace, migrace obyvatelstva, rozvoje dopravní a železniční sítě, inovace ve výrobě a v zemědělství atd. I přesto, že tyto procesy výrazně zasáhly do vývoje krajiny a společnosti zůstává 19. století stále málo diskutovaným tématem, což se týká především zkoumání na mikroregionální úrovni.

Průmyslová revoluce zasáhla v 19. století také České země. Ekonomický a populační vzestup zaznamenaly především v druhé polovině tohoto století. Téměř ze dne na den začala vyrůstat nová průmyslová centra, která přitahovala novou pracovní sílu, utvářející se především ze zemědělců či řemeslníků. Nejvýznamnější rozvoj zaznamenal těžký průmysl (železářství, strojírenství, těžba uhlí), své postavení si však udržela také klasická textilní výroba. Vzrůstající počet textilních továren se strojovou výrobou znamenala úpadek soukenických center. Jedno ze středisek na severní Moravě, které zaznamenalo rozvoj textilního průmyslu, leží v území Moravské brány, obklopeno ze severozápadu Oderskými vrchy, z jihovýchodu předhůřím Moravskoslezských Beskyd. Jedná se o město Nový Jičín, významné hospodářské středisko, jehož růst ovlivnil vzestupný populační vývoj v jeho okolí. Vedle průmyslově se rozvíjejícího Nového Jičína, zasáhla industrializace také okolní města. V Odrách byl v 2. polovině 19. století založen gumárenský závod, později známý Optimit. V Bílovci vznikla továrna na výrobu knoflíků a drobných průmyslových výrobků. Na konci 70. let 19. století vznikla továrna na výrobu kočárových svítilen v Šenově u Nového Jičína. Také Kopřivnice se stala z menší vesnice významným městem s jednou z největších továren českých zemí, a to po založení továrny na výrobu kočárů a jiných druhů povozů. Po výstavbě železnice (Štramberk – Studénka, 1881), našla uplatnění také výroba železničních vagonů (CHOBOT et al. 1996).

Také územněsprávní reformy zvýšily prestiž některých obcí. Nový Jičín se stal po roce 1848 okresním hejtmanstvím a byly mu podřízeny tři soudní okresy: Fulnek, Nový Jičín a Příbor. V roce 1855 se stal také sídlem krajského soudu. Bílovec se stal sídlem politického okresu v roce 1896, do té doby patřil pod okresní hejtmanství v Opavě. Odry byly podřízeny, jakožto soudní okres taktéž Opavě. Frenštát pod

Radhoštěm spadal pod politický okres v Místku. Další významná města v okolí Hranice a Valašské Meziříčí zastávaly funkci okresního hejtmanství.

Územím prochází tzv. císařská silnice z Olomouce přes Nový Jičín směrem na Těšín, která vznikla již na konci 18. století. Důležitá komunikace vede také z Opavy přes Fulnek a Nový Jičín do Valašského Meziříčí. Významným fenoménem průmyslové revoluce byla železniční trať. V roce 1847 byla dostavěna trať z Přerova a Hranic do Ostravy a Bohumína (Severní dráha císaře Ferdinanda). Tato dráha vedla mimo městská střediska a teprve později byla doplněna místními odbočkami. Další důležitá trať vedla z Ostravy přes Frenštát pod Radhoštěm do Kojetína, která od roku 1889 zasahovala také do jižní části okresu Nový Jičín (BARTOŠ et al. 1995).

Procesy průmyslové revoluce měly výrazný vliv na vývoj vztahu společnosti a krajiny. Proto cílem této bakalářské práce je pokusit se naznačit historickogeografický vývoj prostorové organizace vymezeného nodálního regionu v industriální fázi vývoje českých zemí na konkrétním území s centrem v Novém Jičíně. Zpracování tématu prostorové proměny krajiny i jejich obyvatel v čase vyžaduje interdisciplinární přístup, kombinující geografické, sociální, historické i kartografické metody (VYSKOČIL et al. 2007).

Na základě výše uvedeného cíle je struktura práce následující. Nejprve je teoreticky diskutovaná dvojí problematika: jednak vymezení nodálních regionů (s ohledem na datovou základnu 19. století) především na základě modelování prostorových interakcí, jednak koncept prostorové organizace. V další části jsou oba koncepty aplikovány na území Novojičínska. Prvním krokem této práce je tedy vymezení regionu v 19. století na základě využití modelu prostorových interakcí, tzv. Reillyho modelu. V aplikační části práce jsou pak v rámci vymezeného regionu sledovány vybrané aspekty geografické organizace Novojičínska, konkrétně vývoj a strukturální změny v krajině v letech 1845-1900, dále také vývoj počtu obyvatel a jeho prostorového rozmístění v letech 1850-1900. Práce je založena na využití dostupných statistických dat a také literatury týkající se uvedené problematiky. Zpracování tématu provází omezující kvalita a kvantita požadujících zdrojů informací a úzký rozsah datové základny.

Hodnocení proměny prostorové organizace je téma rozsáhlé pro práci bakalářskou a proto její další rozšíření je možné v práci diplomové. Z tohoto důvodu bude větší pozornost věnována vybrané problematice prostorové organizace

v historickém období, aplikace modelů prostorových interakcí a jejich výsledkům, a to koncentraci obyvatelstva, struktury osídlení, využití území.

TEORETICKÁ ČÁST

2 Teoreticko-metodologická východiska

Geografie, jako jeden z nejstarších a neustále se vyvíjejících vědních oborů, se zabývá řadou dílčích geografických disciplín. Studiu společnosti, vztahu člověka a prostředí, vlivu kultury na přírodu se věnuje socioekonomická geografie, jiným výrazem též označována jako geografie humánní. Geografie se během svého vývoje transformovala z převážně popisné disciplíny na prostorovou vědu. Nový pohled na geografii otevřela kvantitativní revoluce v 50. letech 20. století. Díky zpracování statistických dat se naskytly geografům nové možnosti zkoumání rozmístění jevů v prostoru. Centry zavádění kvantitativních metod v českých zemích se stala pražská albertovská škola a také Geografický ústav Akademie věd v Brně. Větší pozornost při aplikaci kvantitativních metod je věnována teorii a metodologii výzkumu. Toto pojetí geografie sice vedlo ke kritice, a to zejména neobjektivním postavením pozorovatele ve výzkumu (DANĚK 2008), nicméně historicko-geograficky pojaté téma lze řešit v rámci prostorového pojetí geografie, či spíše se z logiky věci jedná o nezbytnost. Již na přelomu 19. a 20. století začal být region vnímán jako výsledek vzájemného působení fyzickogeografických a sociálněgeografických charakteristik, a tím byl zatlačen do pozadí deterministický přístup geografie (DANĚK 2008) a naopak vyzdvižena do dnešní doby platná nutnost komplexního pojmání prostorové organizace.

2.1 Vymezování území

2.1.1 Nodální region

Ve zvoleném území se v období průmyslové revoluce profiluje výrazně jako středisko město Nový Jičín. Pro vymezení sfér vlivu tohoto střediska bylo vhodné vymezit funkční region. Region, jako určitý způsob vyjádření prostorové organizace území, je definován fyzickogeografickými a socioekonomickými charakteristikami. Nodální region či funkční, je chápán, jako region s určitými vztahy mezi nodem, jádrem, a okolím, zázemím (JOHNSTON 2009). Průmyslové revoluce v 19. století je významným obdobím vzniku těchto funkčních regionů. Toto období výrazně zasáhlo do hierarchické a organizační struktury prostorového rozmístění a začaly se utvářet interakční vztahy mezi regiony a v rámci regionů. Prostorová organizace regionu byla

závislá také na fyzickogeografických podmínkách, které určovaly ráz krajiny a zásadně ovlivňovaly uspořádání území. Procesy průmyslové revoluce daly možnost definovat nodální region v současném pojetí a zhruba v současném plošném rozšíření (KLAPKA et al. 2007).

Pro vymezení spádové oblasti existují různé teorie, jejichž platnost však není prokázána pro období 19. století. Mezi nejznámější teorie rozmístění služeb v prostoru patří teorie centrálních míst (CHRISTALLER 1933). Princip této teorie je založen především na výzkumu systému měst, která se vyvinula jako centra terciárních aktivit. Základními principy této teorie je hierarchický princip a princip poklesu poptávky se vzdáleností (MARYÁŠ 1983). Christallerovský model prostoru je možné aplikovat na rozvinutější tržní strukturu a neuvažuje historické faktory sídelního systému.

K vymezení sfér vlivu středisek se dají použít dvě základní techniky: anketární šetření a prostorové interakční modely (MARYÁŠ 1983). Je zcela zřejmé, že problém řešení prostorové organizace v 19. století není možné řešit provedením anketárního šetření. Proto zbývá druhá varianta výzkumu a tím je modelování prostorových interakcí.

2.1.2 Modely prostorových interakcí

Modely vycházející z nehomogenity geografického prostoru byly inspirovány Newtonovým gravitačním zákonem. Vyjádření tzv. gravitačního zákona podle CARROTHERSE (1956) zní: interakce mezi dvěma středisky koncentrace obyvatelstva se mění přímo úměrně s velikostí obyvatel těchto středisek a nepřímo úměrně se vzdáleností mezi nimi. Vývoj modelu vedl později k zevšeobecnění proměnných (cit in MARYÁŠ 1983). Vyjádření sféry vlivu středisek v prostoru a jejich vztahy se zázemím lze teoreticky vymezit aplikací modelů prostorových interakcí. Interakce mezi jednotlivci a jejich aktivity ovlivňují geografickou organizaci prostoru a vyjadřují vzájemnou závislost mezi oblastmi či regiony různé hierarchické úrovně. Problémem při aplikaci těchto modelů se stává nedostatek datové základny pro období 19. století. Reálné údaje o prostorových interakcích jsou údaje o migraci obyvatelstva, které jsou však sledovány v českých zemích až od roku 1961. Modely prostorových interakcí v sobě skrývají možnosti využití i pro období, kdy nejsou známy údaje o migraci (ŘEHÁK et al. 2009).

Aplikace jednoduchých modelů realizovaných na základě gravitace se objevila již na počátku 19. století. K výraznějšímu posunu v oblasti modelování prostorových interakcí došlo v meziválečném období. Jedná se o nejznámější model gravitačního zákona, tzv. Reillyho zákon maloobchodní gravitace (REILLY 1931), který zní: dvě města v normálních podmínkách, která jsou středisky maloobchodu, přitahují nakupující z okolních sídel přímo úměrně síle počtu obyvatel těchto měst a nepřímo úměrně síle vzdálenosti každého z těchto měst k okolním sídlům. Model umožňuje použitím jednoduchých matematických vzorců modelovat teoretické sféry vlivu středisek. Pro vyjádření matematického vzorce je potřeba znalosti hmotnosti střediska a vzdálenosti mezi středisky a šetřenými spádovými obcemi. Jednoduchost při sestavování tohoto vzorce vede některé autory ke kritice modelu a to zejména z důvodu zjednodušení reálných prostorových vazeb (MARYÁŠ 1983). Snaha autorů ŘEHÁKA, HALÁSE, KLAPKY (2009) o rehabilitaci dává možnost aplikace modelu a zhodnocení vývoje v geograficko - historickém prostoru.

2.1.3 Reillyho model

Model je vhodný zejména svým jednoduchým konstrukčním řešením pro zhodnocení geografické organizace území v minulosti či pro vyjádření jeho budoucího vývoje. Další využití modelu je možné při hodnocení regionálních vlivů středisek na okolní zázemí nebo také při hodnocení administrativního členění území (HUBÁČKOVÁ, KREJČÍ. 2007, HALÁS, KLAPKA 2010, ŘEHÁK et al. 2009, KLAPKA et al. 2010).

Následující řádky týkající se teoretického a matematického zdůvodnění Reillyho modelu a představení jeho dvou verzí vycházejí z práce ŘEHÁKA et al. (2009). Při zkoumání konkurujících si středisek respektuje střediska o stejné měřitelné významnosti (jedná se například o počet obyvatel), která mají bod rovnováhy na polovině své vzdálenosti. Pokud se jedná o místa nestejně měřitelného významu, bod rovnováhy se vychyluje směrem k menšímu středisku. V případě středisek se stejnou hmotností, tedy se stejnou měřitelnou významností, je množinou bodů přímka, v případě dvou odlišných hmotností středisek je množinou bodů rovnováhy kružnice (ŘEHÁK et al. 2009). Pro použití tohoto modelu v praxi je potřeba znalosti dvou základních charakteristik, a to hmotnosti střediska a druhou charakteristikou je pak vzdálenost. V tomto případě se jedná o vymezení obecné spádovosti a proto jako hmotnosti budou použity počty obyvatel.

V této práci budou řešeny dvě verze Reillyho modelu, a to geometrická a topografická.

GEOMETRICKÁ VERZE REILLYHO MODELU

Tato verze modelu pracuje s vzdušnými vzdálenostmi, eliminuje tedy vliv komunikační sítě a geografických bariér.

$$\sqrt{\frac{M_A}{M_B}} = \frac{d_{AB} - n}{n} \quad (1)$$

kde $M_A \geq M_B$ jsou masy středisek A a B, d_{AB} je vzdálenost obou srovnávaných středisek na přímce procházející středisky A a B a n je vzdálenost mezi menším z obou středisek a bodem rovnováhy na zmiňované přímce.

V rovnici (1) může být pravá strana považována za poměr větší vzdálenosti mezi střediskem a bodem rovnováhy (tedy vzdálenosti mezi střediskem s větší masou a bodem rovnováhy; čitatel) a menší vzdálenosti mezi střediskem a bodem rovnováhy (vzdálenosti mezi střediskem s menší masou a bodem rovnováhy; jmenovatel). Tento poměr je označen jako k .

$$k = \sqrt{\frac{M_A}{M_B}} \quad (\text{základní vzorec}) \quad (2)$$

Hodnota k je pak stabilní pro relaci konkrétní dvojice středisek.

Také úsečka spojující obě posuzovaná střediska A a B, úsečka o délce d_{AB} , má vždy tyto části:

$$d_{AB} = k \cdot n + n \quad (3)$$

S tímto vzorcem lze opustit úsečku AB a úloha je řešitelná v obecné rovině a lze počítat i s více středisky (bude-li respektována proměnlivost hodnot k).

V zásadě řešíme pro pár nejvýznamnějších středisek celé studované soustavy s hodnotou k patřící právě k tomuto „nejvíce silnějšímu“ páru. Poté řešíme třetí středisko (v pořadí podle masy), a to vůči tomu středisku, v jehož polorovině se třetí středisko

v pořadí nachází. V detailech závisí i na tom, zda a jak protne kružnice konstruovaná pro relaci třetího střediska s jedním z obou prvních středisek také původně konstruovanou kružnici (která se vztahuje k relaci prvního a druhého střediska). Výsledkem je uspořádaný systém kruhových oblouků.

$$k = \sqrt[x]{\frac{M_A}{M_B}} \quad (\text{úprava exponentu, vysvětlení níže}) \quad (2a)$$

$$n = \frac{d_{AB}}{k+1} \quad (\text{varianta vztahu 3}) \quad (4)$$

Dalším bodem je vynesení bodu rovnováhy od menšího střediska na úsečku AB.

$$r = \frac{nk}{k-1} \quad (\text{výpočet hodnoty poloměru kruhového oblouku } r) \quad (5)$$

Závěrečným bodem je nalezení středu kruhového oblouku ve vzdálenosti n od bodu rovnováhy. Střed kruhu je umístěn za menším střediskem, protože $r > n$.

Geometrická verze modelu slouží především k posuzování možných vlivů středisek při zkoumání rozsáhlejšího území, komunikačně dobře vybavených a bez velkých přírodních bariér (ŘEHÁK et al. 2009, HALÁS, KLAPKA 2010, KLAPKA et al. 2010).

TOPOGRAFICKÁ VERZE REILLYHO MODELU

V tomto případě se pracuje s konkrétními geografickými charakteristikami území, například s dopravní sítí, která v sobě do jisté míry zohledňuje i fyzickogeografické podmínky zkoumaného prostoru. V této verzi se na rozdíl od verze předcházející řeší všechny možné případy konkurenčních relací a k tomu je vhodné použít vylučovací metodu.

Pro testovanou obec se připraví sada potenciálních středisek a také databáze vzdáleností mezi právě testovanou obcí a každým z potenciálních středisek. Příprava výpočtů pro všechny potenciální páry středisek dává možnost rychlejšímu výroku vyloučení nebo přiřazení testované obce do regionu. Stačí definovat:

$$D_{AB} = d_A + d_B \quad (6)$$

kde d_A a d_B jsou reálně zjištěné silniční vzdálenosti mezi testovanou obcí a střediskem větším A (d_A) a mezi testovanou obcí a menším střediskem B (d_B), přičemž platí, že jejich součet D_{AB} vůbec nemusí být nejkratší vzdálenost mezi A a B. Základem postupu je soustavné porovnávání d_B s n , při soustavném použití metody vylučování. Testovaná obec nakonec připadá tomu středisku, které obstálo v této metodě.

Exponent ve vztahu (2) může nabývat hodnot druhé, třetí nebo vyšší odmocniny. Pro střediska nižšího řádu je vhodné použití exponentu vzdálenosti 3 (MARYÁŠ 1983). Kdybychom chtěli brát gravitaci ve smyslu analogie s fyzikálními zákony, je nutné použít jako exponent vzdálenosti druhou odmocninu. Při volbě exponentu je nutné zohlednit charakter jevu, na který má být Reillyho model aplikován. V mém případě jsem použila v matematickém vyjádření exponent třetí odmocniny (2a) a to z důvodu redukce zkreslení výsledku při rozdílné velikosti středisek nižšího řádu a při použití reálných dopravních nikoli vzdušných vzdáleností. Vyšší hodnota odmocniny totiž zvyšuje vliv center menších a zmenšuje spádový dosah center větších. Hranice sfér vlivu mezi středisky je konstruována podle hranic územního vymezení obcí, přičemž každá obec je jednoznačně zařaditelná.

Topografická verze může být využita jednak ke klasickým regionalizačním úlohám, což je případ této práce, jednak k předběžnému testování vhodnosti administrativního členění území (ŘEHÁK et al. 2009, HALÁS, KLAPKA 2010, KLAPKA et al. 2010).

2.1.4 Kritika Reillyho modelu

Principem a kritickým hodnocením Reillyho modelu se zabýval MARYÁŠ (1983), z jehož práce jsem čerpala především. Tento model byl podroben kritice z několika stran. Model nezahrnuje všechny aspekty, které působí na rozdělení výdajů obyvatel menšího sídla mezi středisky, jako například dopravní spojení, komunikační kvalitu, hustotu obyvatel, obchodní a společenskou atraktivitu střediskových sídel, geografické podmínky apod. Z těchto podmínek plynou určitá omezení modelu.

Další výzkumy se zabývaly možností nahradit proměnné obyvatelstva a vzdálenosti jinými proměnnými, počet obyvatel počtem obslužných funkcí, maloobchodním obratem za průmyslové zboží a vzdálenost dobou jízdy do střediska apod. Kroc a Ševera (1974) provedli v 70. letech 20. století v ČSR srovnání těchto proměnných vzájemným nahrazováním a dospěli k závěru, že lze použít ukazatel počtu obyvatel v sídle pro vymezení sféry vlivu střediska (cit. in MARYÁŠ 1983).

Kritika byla zaměřena také na hodnotu exponentu vzdálenosti. Exponent je proměnlivý v závislosti na míře atraktivity střediska. U středisek s přibližně stejnou atraktivitou se hranice sfér vlivu při použití různých exponentů vzdáleností příliš neliší (ILLERIS 1967). Exponentem vzdálenosti jsem se již zabývala výše v části Topografická verze Reillyho modelu.

Podle některých autorů např. BERRY (1967), HAUTAMÄKI (1969), jak udává ve své práci MARYÁŠ (1983), je vhodné použít Reillyho model při vymezení sfér vlivu středisek přibližně stejné hierarchické úrovně, v okolí velkých měst a aglomerací dochází ke zkreslení skutečnosti. Proti tomuto hodnocení se vyjadřují autoři ŘEHÁK, HALÁS, KLAPKA (2009). Soustava více středisek je zkoumána po jednotlivých párech a to bez ohledu na hierarchický řád všech středisek. Uvádí, že právě nerovnost měřitelného významu je v Reillyho modelu obsažena. Autoři se snaží o rehabilitaci tohoto modelu a ve své práci se zabývají především možnostmi modifikace původního modelu (viz i HALÁS, KLAPKA 2010, KLAPKA et al. 2010).

Při hodnocení gravitačních modelů autoři, např. BERRY (1967), REIF (1973) upozorňují na to, že spádové oblasti získané použitím modelu zkreslují skutečnost tím, že považují sféry vlivu středisek za uzavřené a navzájem se vylučující. Existují však přechodné území, odkud obyvatelé dojíždí za nákupu víceméně pravidelně do dvou nebo více středisek, tento typ úloh řeší oscilační verze Reillyho modelu (viz ŘEHÁK et

al. 2009). Klasické regionalizační úlohy však vyžadují jednoznačné vymezení regionu, zde konkrétně přiřazení obce ke středisku.

2.2 *Prostorová organizace*

Tato práce se věnuje geografické, konkrétněji sociogeografické regionální organizaci území v období druhé poloviny 19. století. Prostorovou organizací a strukturou se zabývají především autoři zahraniční (ABLER et al. 1972, MORRILL 1974), přesto však se i v našich zemích vyskytují práce zabývající se touto problematikou (např. HAMPL et al. 1987, GARDAVSKÝ 1988, HAMPL 2005, KLAPKA et al. 2010).

Pro hodnocení vývoje prostorové organizace společnosti ve vymezeném regionu je vhodné blíže specifikovat obsah této problematiky. Pojem geografická organizace lze chápat jako výsledek vnějších interakcí kvalitativně různých jevů, jejich celkové vnější uspořádání a spolupůsobení v rámci prostředí. V rámci konkrétnějšího vymezení se lze zaměřit na studium sociogeografické organizace prostoru, kterou lze chápat jako interdisciplinární šetření zabývající se vlivem fyzickogeografických faktorů na společnost, ale také vztahem a překonáváním fyzickogeografických překážek společností a jejím vývojem. Výsledkem komplexního a podstatného upořádání a spolupůsobení všech geografických, resp. sociálněgeografických jevů a procesů je regionální geografie. Chápání regionální organizace ve spojení s geografickou organizací navozuje širší chápání systému osídlení, které lze ztotožnit se sociálněgeografickým regionem. Při hodnocení sociálněgeografických systémů je zdůrazněn zájem o obyvatelstvo, který je oprávněný vzhledem ke komplexní a integrační úloze obyvatelstva v sociálněgeografických systémech a k existující datové základně. Předpokladem prostorové organizace jsou procesy probíhající uvnitř regionu. Problematiku regionálního systému nelze tedy ztotožňovat s pouhým ohraničováním regionů, nýbrž s uceleným rozbořením formování regionů, příslušných integrujících procesů, vztahů mezi středisky a jejich zázemím, s hierarchizací středisek, funkčně specializovaných prostorů a regionů (GARDAVSKÝ 1988).

Obecným východiskem geografické organizace podle HAMPLA (2005) je teorii stádií, resp. různé její modifikace. Za obsahové chápání této teorie lze považovat z hlediska sociogeografické organizace ekonomické a sociální změny, z hlediska geografické organizace proměny vztahu přírody a společnosti a změny formy prostorové organizace. Jedním z možných vyjádření teorie stádií je odvozeno podle ekonomických sektorů (pre-industriální, industriální, post-industriální). Pro integrální vývojové rozlišení je vhodnější označení „statická-dynamická-organická“ společnost,

příčemž v případě dynamického (industriálního) stádia je nutné zdůrazňovat extenzivní charakter této dynamiky. Z hlediska vývojové typologie hierarchických organizací se v případě dynamické fáze jedná o konkurenční princip, a to prostřednictvím tržních mechanismů, mechanismů politické volby či různých forem sociokulturního soutěžení. V geografické realitě pak docházelo k integrálnímu uplatnění těchto mechanismů a k nerovnoměrnému vývoji měst, regionů a celých národních celků (HAMPL 2005).

Podle MORRILLA (1974) je prostorová organizace dána strukturou (lokací, interakcemi), uspořádáním lidské společnosti v prostoru a změnou koncepce a využitím prostoru v čase. Komplexní prostorová organizace se zabývá socioekonomickými faktory (systém osídlení), svou roli však také hrají přírodní podmínky. Z hlediska primárního je prostorová organizace ovlivňována potřebou společnosti využívat efektivně území. Sekundární faktor jsou podmínky přírodní. Mezi nepřímé faktory ovlivňující prostorovou organizaci lze zařadit komplementární výhody, kulturní faktory, technologické a ekonomické faktory, politické faktory. V ideálním případě by se všechny aktivity soustředily do jednoho bodu, v reálném světě však vznikají diferenciace (MORRILL 1974).

Podle HAMPLA (2005) a MORRILLA (1974) jsou pro období druhé poloviny 19. století důležité dva procesy, industrializace a urbanizace. S nástupem industrializace dochází k růstové dynamice, masovému rozvoji měst a k formování hierarchických soustav středisek. Souběžně s rozvojem měst docházelo k zvyšování prostorové mobility obyvatelstva, materiálů a informací (HAMPL 2005).

Proces koncentrace obyvatelstva lze charakterizovat jako přechod od relativně statické a do značné míry vnějšími přírodními podmínkami determinované formy územní organizace společnosti k dynamické a aktivně vnitřně podmíněné formy této organizace. Počátky této transformace na území České republiky jde klást do první poloviny 19. století, přičemž k plnému rozvinutí procesu dochází až v druhé polovině 19. století. V klasickém pojetí je koncentrační proces dáván do souvislosti s rozvojem měst. Koncentrační proces v industriálním období je charakteristický jednostrannou orientací pohybů, zatímco v době post-industriální jsou výraznější oboustranné interakce, např. mezi jádrem a zázemím. Komplexněji je tento proces charakterizován jako vytváření nové regionální organizace společnosti, vznikem systémů nodálních regionů a v návaznosti pak i hierarchie regionálních středisek. K nejvýraznějším změnám proto docházelo na mikroregionální úrovni (HAMPL et al. 1987).

Koncentrační proces v jeho úzkém chápání je jen historicky omezenou etapou, je jen určitou fází přetváření hierarchické organizace. Hierarchizační proces je nejpodstatnějším výrazem vývoje sociálněgeografických systémů, je vyjádřením podstaty organizace těchto systémů. Pro organizaci sociálněgeografických systémů je nejdůležitější podoba hierarchie ve formě makroregion - mezoregion – mikroregion (HAMPL et al. 1987).

Výrazným procesem profilujícím se od druhé poloviny 19. století je již zmíněný proces urbanizace. Definice tohoto pojmu zahrnuje jak vnitřní, tak i vnější změny v organizaci společnosti. Při konkrétních sledováních procesu urbanizace jsou zdůrazněny především vnější změny – například růst městského obyvatelstva, zvyšování územní koncentrace obyvatelstva, kdežto při obecnějším popisu je důraz kladen na vnitřní organizace společnosti – například změny v sociálním chování obyvatelstva. Při popisu těchto změn dochází k určité deformaci a odtržení popisu vnějších změn od těch vnitřních, důsledkem je různé pojetí procesu urbanizace. (GARDAVSKÝ 1988).

GARDAVSKÝ (1988) formuluje dva základní problémy procesu urbanizace. První je specifikace procesu urbanizace z hlediska rozlišení zvláště sociálně-ekonomických procesů a struktur na jedné straně a sociálněgeografických procesů a struktur na straně druhé. Jako druhý problém vidí otázku historické ohraničenosti urbanizace a z toho vyplývající problém hodnocení předchozího vývoje.

Hodnocení prostorové organizace je podle pražských geografů (HAMPL et al. 1987, GARDAVSKÝ 1988, HAMPL 2005) do značné míry redukováno na problematiku distribuce obyvatelstva a charakter systému osídlení. Zahraniční (především MORRILL 1974) a někteří čeští geografové (KLAPKA et al. 2010) se však snaží s tímto tématem vyrovnat komplexněji, aniž by ovšem popírali primární význam obyvatelstva a úlohu systému osídlení. S tímto přístupem korespondují i další díla jak geografů tak odborníků z jiných vědních disciplín. Na vznik a rozvoj českých měst v kontextu s evropským vývojem z hlediska historického, demografického a sociologického se snaží nahlédnout kniha trojice autorů HORSKÉ, MAURA, MUSILA (2002).

Společně s procesy probíhajícími v období průmyslové revoluce je důležité zmínit dopravní fenomén, který výrazně zasáhl do vývoje prostorového uspořádání. Symbolem této revoluce se stala výstavba železnice. Rozvoj dopravní a železniční sítě znamenal zlepšení komunikace a spojení mezi vzdálenějšími centry. PAVLÍČEK (2002) se v publikaci s příznačným názvem *Naše lokálky* zabývá vznikem nejen hlavních tratí, ale především místních drah v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Dle mého názoru vyžaduje tedy přístup a hodnocení geografické organizace v čase interdisciplinární přístup, kombinující geografické, sociální, historické i kartografické metody. Již byl zmíněn například proces urbanizace, který je řešen nejen geograficky, ale také sociologicky, historicky a demograficky.

Spolupráce geografie a historie vyústila ve společný obor historická geografie, která není ani vědou přírodní ani humanitní. Jejím předmětem se stává sledování prostoru, jeho změny v čase, příčiny a následky, které tyto proměny způsobily a také vliv na budoucí vzhled daného prostoru a společnosti. Společným jmenovatelem této disciplíny se stává trojice pojmů člověk - prostor - čas (SEMOTANOVÁ 2002). Historická geografie by tedy měla řešit vztahy mezi člověkem a krajinou, avšak podle CHROMÉHO (2001) by se měla zabývat také prostorovými jednotkami navzájem. Tato práce může být mimo jiné chápána také jako jistý pokus o uvedení problematiky geografické organizace do historické geografie.

Geografická organizace je tématem velice obsáhlým, které pro potřeby bakalářské práce žádá určité zjednodušení. Z hlediska použité metodiky v této práci bude prostorová organizace regionu Novojičínska hodnocena na základě sledování těchto zvolených ukazatelů: vývoj využití ploch, vývoj počtu obyvatel, vývoj prostorové distribuce obyvatelstva a vývoj vnitřní struktury regionu.

S vývojem prostoru v čase, proměnou krajiny, v období druhé poloviny 19. století souvisí výzkumy v oblasti historického land use. Problém týkající se využití ploch v České republice a zkoumání tohoto využití v čase není tématem zcela běžným (BIČÍK et al. 2002). Autoři publikace *Land use in the Czech Republic* se zabývají změnami ve využití ploch zemědělské půdy České republiky v období let 1848 – 1948 - 1990. Tato práce sledovala změny ve využití: zemědělské půdy, orné půdy, trvalého travního porostu (zahrnující louky a pastviny), lesů a zastavěného území. Ve sledovaném období autoři zaznamenávají úbytek zemědělské a orné půdy na úkor růstu oblastí se zastavěnou plochou a výsadby lesů, převážně smrkových monokultur.

Základní údaje o využití krajiny je možné zjistit za roky 1845 a 1900, přičemž za první uvedený rok je možné získat údaje na stránkách Českého ústavu katastrálního a zeměměřického v Praze (www.archivnimapy.cuzk.cz), za rok 1900 pak v LEXIKONU OBCÍ PRO MORAVU (1906). Využití datové základny je podrobněji popsáno v následující kapitole.

Hodnocení vývoje systému osídlení je založeno na hodnocení změn v koncentraci obyvatelstva. Charakteristikou základního ukazatele územní koncentrace obyvatelstva je heterogenita v jeho rozmístění, označována písmenem H. H-index je definován jako minimální rozsah území podle jednotek vnitřního členění zkoumaného území, na němž je soustředěna polovina obyvatelstva. Posloupnost kumulace podílů jednotek vychází z hustoty zalidnění. Podíl tohoto území v % na celé ploše hodnocené jednotky je pak odečten od 100. Ukazatel může nabývat hodnot od 50 do 100 (HAMPL et al. 1987). Dalším možným ukazatelem územní koncentrace obyvatelstva může být znázornění pomocí Lorenzovy křivky, pro přesné určení míry koncentrace je možné využít tzv. Giniho koeficientu (ROBINSON 1998).

Rozmístění obyvatelstva je poměrně nerovnoměrné, přičemž vliv na toto rozmístění mají také přírodní podmínky. Přejít systému osídlení z relativně statického a vnějšně determinovaného stavu do stavu relativně dynamického a vnitřně aktivně podmíněného byl přitom poměrně náhlý a vyznačoval se výraznou a až do roku 1900 zrychlující se dynamikou (HAMPL et al. 1987). Sledování tohoto vývoje je uskutečnitelné od roku 1850, a to pomocí údajů dostupných z RETROSPEKTIVNÍHO LEXIKONU ČSSR (1978). Zde bych jen ráda připomněla obezřetnost při práci s údaji ze sčítání obyvatelstva, první moderní sčítání bylo uskutečněno až v roce 1869. Vývoj distribuce obyvatelstva Novojičínska v letech 1850-1900 je uveden v samostatné kapitole.

Hodnocení vnitřní struktury regionu je opět z důvodu neexistence relevantních údajů založeno na modelování prostorových interakcí mezi jednotkami vnitřního členění (obce ve vymezení ke sčítání lidu z roku 1900). Konkrétně je aplikován gravitační model, který je vyjádřením očekávané úrovně interakce mezi jednotlivými místy regionu. Představuje míru možných interakcí na základě počtu obyvatel jednotek a vzdálenosti mezi nimi. Model je široce využíván při studiu maloobchodního prodeje, lokalizací průmyslu, obchodu a komunikací (MORRILL 1974).

Gravitační model byl vypočítán na základě vytvoření matice vzdáleností všech obcí regionu. Nejjednodušší matematické vyjádření modelu ve tvaru

$$T_{ij} = G \frac{P_i P_j}{d_{ij}^2} \quad (7)$$

vyjadřuje sílu interakce mezi jednotkami i a j (T_{ij}), přičemž hodnoty P_i a P_j vyjadřují velikost masy jednotek (počet obyvatel) a jsou nepřímo úměrné vzdálenosti (d_{ij}) vždy

mezi dvěma porovnávanými jednotkami. Kalibrační proces pomocí konstanty G nebyl nutný (GOOALL 1987).

2.3 Problematika pramenné a datové základny

Ve výzkumech týkající se proměny krajiny a společnosti se v současné době uplatňuje interdisciplinární přístup využívající zejména řešení pomocí historicko-geografických metod, kartograficky dostupných zdrojů a především pomocí uplatnění geoinformačních technologií. Využití GIS při modelování prostorové organizace prostoru se stává nedílnou součástí studia geografického prostoru, spolu s dalšími metodami a to historickými, demografickými, sociologickými a kartografickými (KLAPKA et al.2007). Pomocí metod kartografických byly vytvořeny modely historických prostorových jevů a výsledkem se staly tématické mapy zpracovány v programu ArcGIS 9.2.

Z metod historických byla použita především analýza pramenů, zpracování dat předstatistického a statistického období a využití sekundární literatury. Obsah datové základny za období let 1850 – 1900 je relativně úzký. Velmi podrobný a ucelený obraz o vývoji obyvatelstva v českých zemích v letech 1754 - 1914 lze nalézt v historicko-demografické studii KÁRNÍKOVÉ (1965). Novější publikaci o vývoji obyvatelstva zpracovali FIALOVÁ et al. (1996) a také SRB (2004).

Zaznamenávání demografických charakteristik bylo u nás poprvé zavedeno už v roce 1754, ale tyto statistiky se nedají použít jako relevantní, neboť soupisy tehdejší doby byly nedokonalé a většina se nedochovala. Se změnou administrativního systému byl zaveden první zákon o sčítání lidu z roku 1857. Jako první moderní sčítání je považováno sčítání k 31. prosinci 1869, a to podle zákona z března uvedeného roku. Od tohoto data měla sčítání probíhat v desetiletých intervalech a sčítáno mělo být přítomné obyvatelstvo, a to v místě, kde se právě nacházelo (SRB 2004).

Jako první dostupný zdroj dat jsem měla k dispozici soupis míst Moravy a Slezska z roku 1880 (1885) a také z roku 1890 (1893). V těchto publikacích jsou záznamy o počtu obyvatel, domů, o náboženské a jazykové struktuře obyvatelstva. V publikaci za rok 1890 jsou uvedeny také rozlohy obcí. Pro rok 1900 již existuje dostupná verze sčítání obyvatelstva a to v LEXIKONU OBCÍ PRO MORAVU (1906) a v LEXIKONU OBCÍ PRO SLEZSKO (1906). Lexikony jsou zpracovány na základě výsledků ze sčítání obyvatelstva z 31. prosince 1900. V těchto lexikonech se rozšířil přehled informací o údaje o ploše zemědělské půdy, počtu zvířat a také o počtu velkostatků a továren.

Údaje o počtu obyvatel a domů jsou zpracovány také v sekundárním zdroji a to v RETROSPEKTIVNÍM LEXIKONU OBCÍ ČSSR 1850-1970 (1978). Zde jsem získala především data za roky 1850 a 1869. Informace jsou obsaženy i v pracích novějších, jako je HISTORICKÝ LEXIKON OBCÍ ČESKÉ REPUBLIKY 1869 – 2005 (2006), který ale obsahuje data podle správního rozdělení České republiky v roce 2005 a proto je tato datová základna použitelná pouze v omezené formě.

Obce jako zkoumané administrativní jednotky regionu v roce 1900 jsou vymezeny na základě údajů o katastrech obcí, jejichž rozloha se výrazněji nemění od dnešních vymezení jednotlivých katastrálních území. Rozloha dnešních obcí je však většinou větší a to z důvodu spojení několika katastrálních území. Výjimka se týká pouze Nového Jičína, který se skládá z katastrů Město, Dolní předměstí, Horní předměstí a nikdy netvořily samostatné části.

Vymezení a hodnocení regionu je možné pomocí historických mapových děl. Pro období 19. století jsou to jedny z prvních moderních map svého charakteru vůbec. Důležité pro tuto práci je použití map druhého vojenského mapování (1836-1852) a třetího vojenského mapování (1876-1880). Primární dostupnost map stabilního katastru v České republice je v Českém úřadu zeměměřickém a katastrálním, Národním archivu v Praze nebo v Zemském archivu v Brně a Opavě.

Mapy stabilního katastru jsou vhodné pro hodnocení krajiny menších územních celků. Vznikly v letech 1824 – 1843 v měřítku 1:2880, v roce 1869 byly tyto mapy reambulovány (1869 – 1882). Tyto mapy jsou doplněny o tzv. vceňovací a písemný operát (obsahoval údaje o vlastnictví, pěstovaných plodinách atd.) (KLAPKA et al. 2007).

Mapy druhého vojenského mapování v měřítku 1:28 800 byly reambulovány v 70. letech 19. století. Pro zpracovávané území jsou použity mapové listy z roku 1837/8. Mapový list s vymezením Bílovce a Fulneku není k dispozici, proto jsou údaje čerpány z mladšího mapování.

Pozdější mapování z let 1876-1880 vzniklo v měřítku 1:25 000 a jeho aktualizace byla provedena v 50. letech 20. století. Zvolené mapové listy pochází z roku 1876. Obě tyto mapování jsou dostupná na webových stránkách laboratoře geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně (<http://www.geolab.cz>).

Zdrojem dat o využití ploch Česka za roky 1845-1948-1990-2000 je databáze, která slouží jako studium dlouhodobých změn makrostruktury krajiny. Databázi vytvořila Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze (<http://lucc.ic.cz/>).

Základním požadavkem pro hodnocení krajiny byla srovnatelnost využití ploch a územní srovnatelnost základních jednotek. Katastry proto byly spojovány do tzv. základních územních jednotek (ZÚJ). Bylo tak vytvořeno 8 903 ZÚJ, z toho 80,2 % je tvořeno jedním katastrem. Databáze v současné době obsahuje osm základních kategorií – orná půda, trvalé kultury, louky, pastviny, lesní plochy, vodní plochy, zastavěné plochy a ostatní plochy (KABRDA 2006).

Pro větší srovnatelnost využití území v letech 1845 – 1900 jsem využila písemného operátu z webových stránek ČÚZK (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>), a to především z důvodu podrobnějších informací o jednotlivých katastrálních územích v roce 1845. Pro rok 1900 jsou informace již dostupné v lexikonech (viz zmíněno výše).

Souhrn informací o obcích okresů České republiky jsou publikovány Filozofickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci. Informace o obcích vymezeného území jsou dosažitelné v publikaci HISTORICKÝ MÍSTOPIS MORAVY A SLEZSKA V LETECH 1848-1960, zejména svazek XIV (BARTOŠ et al. 1998). Místopis regionu Novojičínska je podrobněji rozepsán ve dvou publikacích vydané okresním úřadem a Státním okresním archivem v Novém Jičíně (CHOBOT 1996, 1998). Další prameny o ekonomické, hospodářské, sociální a politické situaci obyvatelstva v 2. polovině 19. století jsou dostupné lokálně v Státním okresním archivu v Novém Jičíně.

APLIKAČNÍ ČÁST

3 Vymezení zájmového území: kontext

3.1 Konkrétní aplikace Reillyho modelu

Aplikací Reillyho modelu je možné vymezit zájmové území, v tomto případě se jedná o nodální region jehož střediskem je město Nový Jičín. Zkoumaný region bude vymezen k roku 1900 (územní rozsah obcí, počet obyvatel vstupující do procesu vymezení regionu) a v tomto rozsahu bude zkoumán i za starší časová období. Modely prostorových interakcí je nutné zprvu aplikovat v širším geografickém kontextu. Z toho důvodu je pro vymezení zájmového území nezbytné zvolit, kromě samotného Nového Jičína, i střediska konkurenční v rámci severomoravského prostoru, a to ve dvou úrovních v závislosti na verzi Reillyho modelu (geometrická a topografická – viz dále).

Při výběru středisek lze použít statistických a také dynamických charakteristik. Statistické charakteristiky jsou vymezeny na základě funkční vybavenosti, kapacity a využití služeb v sídlech. Na základě dynamických charakteristik lze určit rozsah spádových území jednotlivých středisek a také intenzitu interakce mezi střediskem a jeho zázemím (MARYÁŠ 1983). Díky těmto charakteristikám a jejich metodám je možné vymezit sféry vlivu středisek.

V období druhé poloviny 19. století, kdy průmyslová revoluce výrazně zasáhla do vývoje krajiny v Českých zemích, můžeme pozorovat výrazné změny ve vývoji prostorové organizace a nodálních regionů. Na základě kritérií (viz dále) byla zvolena střediska, která byla použita pro vymezení sfér vlivu Nového Jičína na samém konci 19. století pomocí Reillyho modelu. Při výběru středisek je brán zřetel také na fyzickogeografickou a socioekonomickou charakteristiku území, zejména s ohledem na historický vývoj území. Přírodní podmínky nebylo možné eliminovat, jejich překonávání bylo těžší než v současné době. Problém samozřejmě činil i samotný přesun z obcí do střediska za službami, proto lze předpokládat silnější vliv blíže ležícího střediska a pouze „jeden“ výraznější směr pohybu. S rozvojem dopravních komunikací se obyvatelstvo stávalo mobilnější a překonávání překážek se pro ně stávalo jednodušší. Prostorové uspořádání se v čase měnilo a sféry vlivu konkurujících si středisek se v reálném prostředí prolínaly.

Vymezení historického regionu Novojičínska v období průmyslové revoluce je závislé porovnání sfér vlivu Nového Jičína a relevantních konkurenčních středisek, která byla definována na základě několika subjektivně zvolených kritérií:

- **obce větší než 5 000 obyvatel**

Vzhledem k vývoji počtu obyvatel na území České republiky, jsem zvolila kritérium 5 000 obyvatel. Od 19. století byly za města považovány obce s počtem obyvatel větším než 2 000. V polovině 19. století nastal prudký vzestup počtu obyvatel, města však nedokázala takový přírůstek vstřebávat a docházelo ke značné emigraci do ciziny (FIALOVÁ et al. 1996). I přes tento nepříznivý důsledek, počet obyvatel ve městech stoupal, proto je možné určit kritérium přibližné hranice 5 000 obyvatel. V některých případech jsem zvolila i obce s menším počtem obyvatel a to s ohledem na další zmíněná kritéria, která je vymezovala jako střediska (mnohdy se jednalo o souběh několika těchto pomocných kritérií). Počtu obyvatel 5 000, pak dosáhla většinou v několika následujících letech. To se týká středisek: Fulnek (4182 obyvatel), Odry (4191 obyvatel) a Studénka (4 708 obyvatel).

- **funkční vymezení Nového Jičína a konkurenčních středisek**

Jedná se o obce, které byly stavebně či funkčně propojeny, administrativně však sloučeny nebyly. U většiny těchto obcí a jejich části došlo později ke spojení, a to v rámci vývoje urbanizačního procesu. Funkční vymezení se týká těchto vybraných středisek: Nový Jičín, Kopřivnice společně se Štamberkem, Valašské Meziříčí, Fulnek a Studénka.

Nový Jičín (12 003 obyvatel v roce 1900) byl stavebně a hospodářsky propojen s obcí Šenov (2 584 obyvatel), která však v té době byla administrativně samostatná. V této obci vzniklo v 19. století několik průmyslových podniků, např. továrna na klobouky, přádelna, lihovar a továrna na vagonové lampy, a to v závislosti na Novém Jičínu. Také obec Žilina (2 382 obyvatel), samostatná obec, byla stavebně propojena s městem, proto byla také přiřazena ke středisku.

Spojení obcí jsem využila i v případě obcí Kopřivnice (3 319 obyvatel) a Štamberk (3 052 obyvatel), které vzhledem ke své blízkosti dosáhly stavebního spojení. Větší rozvoj tyto obce zaznamenaly až koncem druhé poloviny 19. století a

to i díky stavbě železnice (1881 byla uvedena do provozu trať Studénka – Štramberk), která tyto města spojovala.

Stavebně propojena byla také obec Krásno (2 328 obyvatel) s Valašským Meziříčím (3 456 obyvatel), která v roce 1923 byla připojena i administrativně. Fulnek (3 492 obyvatel), v jehož bezprostřední blízkosti se nachází obec Jerlochovice (762 obyvatel), splynuly nejen stavebně, ale roku 1948 i administrativně. Také obec Butovice (2 618 obyvatel), která měla díky průmyslovému zázemí v roce 1900 více obyvatel než Studénka (2 090 obyvatel), se v roce 1958 stala administrativním článkem města a proto byly tyto obce sloučeny.

- **obce s průmyslovou zástavbou**

Počet obyvatel v obci vzrůstá díky lokaci průmyslové výroby. Se vzrůstajícím počtem obyvatel dochází k rozvoji obce a jejího zázemí a rovněž ke zvětšení její spádové oblasti. Příkladem je obec Studénka, která nedosahuje kritéria stanoveného počtu obyvatel, ale výstavbou dvou železničních drah nabylo město většího významu (železnice i pozdější továrna na výrobu vagonů se nacházela v katastru Butovic).

- **obce, kde zvyšuje jejich význam například činnost správních orgánů, přítomnost školy s vyšším než základním vzděláním, nemocnice atd.**

Další kritérium zvyšující význam obce, například administrativní či funkční činnost správních orgánů atd., je důležité především u obcí nespĺňujících první kritérium volby střediska (počet obyvatel). Podle tohoto kritéria se jedná o obec Odry (4191 obyvatel) a Fulnek (4182 obyvatel). Odry i Fulnek zastávaly funkci soudních okresů, nacházela se zde administrativní sídla, která posilovala jejich význam. Tato střediska byla také důležitými hospodářskými a průmyslovými centry.

Na základě výše uvedených kritérií jsem jako konkurující si střediska zvolila obce Hranice, Odry, Bílovec, Příbor, Kopřivnice společně se Štramberkem, Frenštát pod Radhoštěm, Valašské Meziříčí, Fulnek a Studénka (tab. 1, viz příloha 1).

Tab.1: Počet obyvatel vybraných středisek v letech 1850-1900

střediska	počet obyvatel v letech				
	1850	1869	1880	1890	1900
Bílovec	4 528	4 217	4 626	4 764	5 125
Frenštát pod Radhoštěm	5 741	6 563	6 107	5 767	5 757
Fulnek*	3 784	4 267	4 362	4 111	4 182
Hranice	5 929	6 735	7 384	8 136	8 185
Kopřivnice + Štramberk	3 778	3 676	3 790	4 765	6 371
Nový Jičín*	10 412	11 656	13 908	15 848	16 969
Odry	3 944	4 182	3 678	3 990	4 191
Příbor	5 164	4 950	4 710	4 674	5 007
Studénka*	3 392	3 679	3 836	4 108	4 708
Valašské Meziříčí*	3 115	4 075	4 489	4 799	4 906

(Pozn.: * Nový Jičín ve spojení s obcemi Žilina a Šenov u Nového Jičína, Valašské Meziříčí ve spojení s obcí Krásno, Fulnek ve spojení s obcí Jerlochovice, Studénka ve spojení s obcí Butovice.

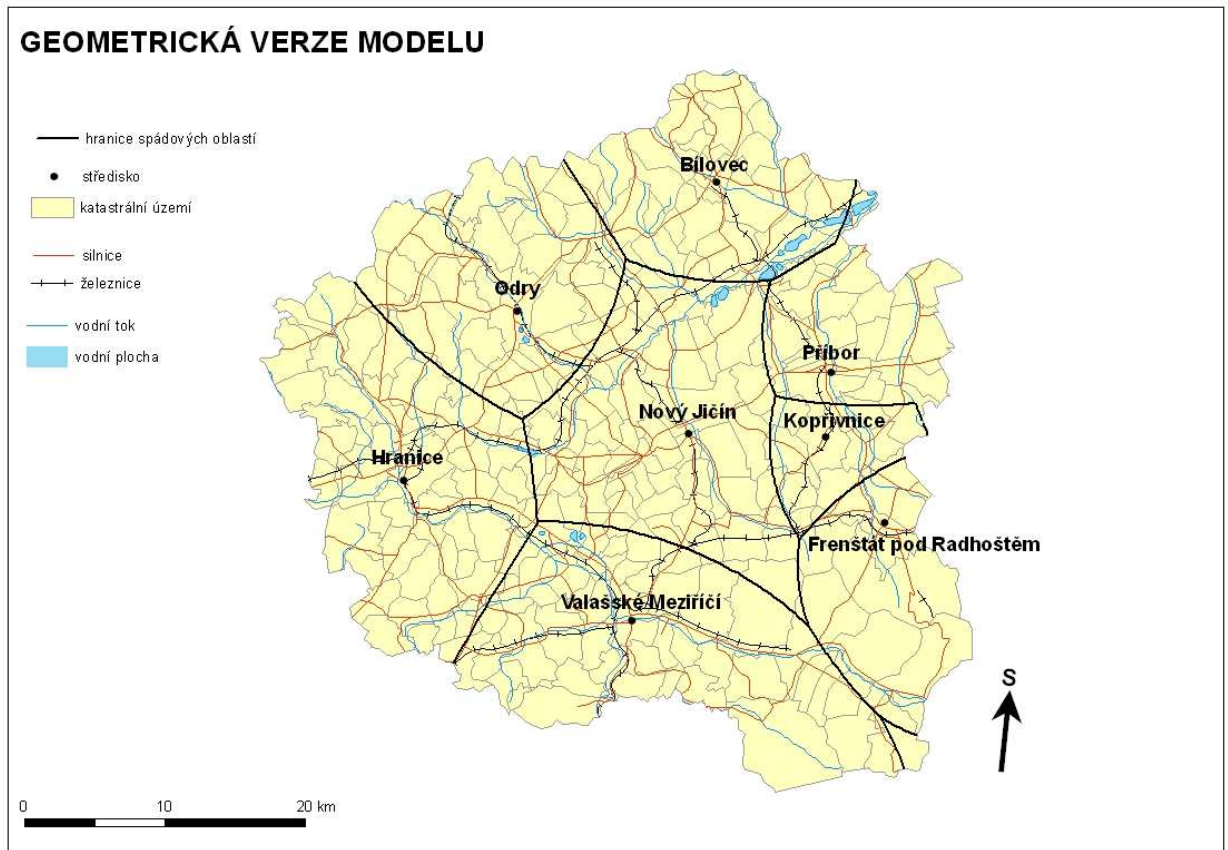
Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978. Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906.)

3.1.1 Aplikace geometrické verze modelu

Sféry vlivů uvedených středisek (tab. 1) jsou nejprve předběžně testovány pomocí geometrické verze Reillyho modelu. Masa středisek je vyjádřena počtem obyvatel k roku 1900. Vzdálenost mezi středisky je měřena vzdušnou čarou, Byla aplikována základní verze s druhou odmocninou. Tato metoda nabízí jednoduchý způsob vymezení regionu v historickém období. Modelování geometrické verze ukázalo prostory v oblasti Studénky, Fulneku a Valašského Meziříčí. Vliv Studénky a Fulneku splýnul s výraznějším vlivem konkurujících si středisek, Bílovce a Oder. Na jihu pak tvoří přirozenou hranici mezi sférami vlivu středisek Nového Jičína a Valašského Meziříčí předhůří Moravskoslezských Beskyd. Vliv střediska Frenštát pod Radhoštěm ovlivnilo spojení Kopřivnice a Štramberka.

Vzniklý region svým tvarem částečně odráží fyzickogeografické podmínky prostoru v období 19. století. Region obklopují z jihu Beskydy, ze severu zasahující pásmo Oderských vrchů. Rovinný charakter Moravské brány ukazuje vhodné fyzickogeografické podmínky pro budování komunikační sítě a území proto vykazuje větší prostorovou rozpínavost právě západním směrem, a to k Hranicím (obr. 1).

Obr. 1: Vymezení Novojičínska na základě geometrické verze Reillyho modelu

(Pramen: vlastní návrh)

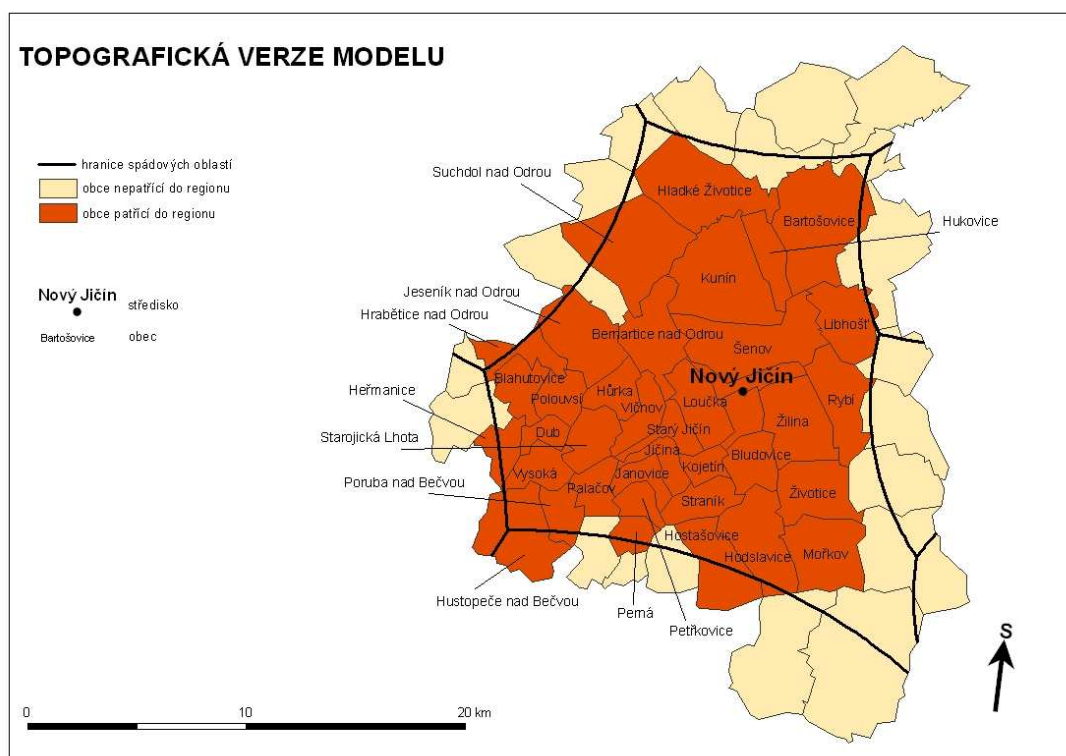
3.1.2 Aplikace topografické verze modelu

Topografická verze modelu (obr. 2) také pracuje se středisky zvýraznými na obr. 1. Masy tvoří opět počet obyvatel ze sčítání k roku 1900, ale tentokrát je použita třetí odmocnina, pro vyjádření prostorových interakcí v rámci regionu. Vzdálenost mezi středisky a testovanými sídly je však již měřena na reálné síti, a to na tehdejších silničních komunikacích. Vzdálenosti byly určeny podle map druhého a třetího vojenského mapování a pomocí plánovače tras firmy PLANstudio (www.mapy.cz). Zvoleny byly nejvhodnější, nejkratší možné vzdálenosti mezi střediskem a testovanou obcí. Obce byly testovány se všemi relevantními konkurenčními středisky, tak aby je bylo možné jednoznačně zařadit do sféry vlivu jednotlivých středisek.

Výsledek je do jisté míry srovnatelný s geometrickou verzí (obr. 1). Při této verzi je možné určit konkrétní obce, které spadají do sféry vlivu Nového Jičína. Vliv Studénky a Fulneku ani v této verzi modelu nijak výrazně nezasáhl do vymezeného území. Také vliv střediska Frenštát pod Radhoštěm se projevil na vymezeném území minimálně.

Zájmové území, na kterém bude hodnocen vývoj vybraných aspektů jeho prostorové organizace, tedy zahrnuje 37 obcí včetně střediska, Nového Jičína (tab. 2). Podle lexikonu ze sčítání lidu 1900 se 28 (z 32) obcí administrativně nacházelo v soudním okrese Nový Jičín. Bartošovice se nacházely v soudním okrese Příbor, Suchdol nad Odrou a Hladké Životice v soudním okrese Fulnek. Obec Perná u Valašského Meziříčí administrativně spadala pod soudní okres Valašské Meziříčí a obce Dub, Hustopeče nad Bečvou, Heřmanice u Polomi, Poruba a Vysoká u Hustopečí nad Bečvou patřily pod soudní okres Hranice. Přesto na tyto obce měl výrazný nodální vliv Nový Jičín.

Obr. 2: Vymezení Novojičínska na základě topografické verze Reillyho modelu

(Pramen: vlastní návrh)

Tab. 2: Rozloha a počet obyvatel na Novojičínsku v roce 1900

název	rozloha (ha)	počet obyvatel	název	rozloha (ha)	počet obyvatel
Bartošovice	1 899	2 006	Loučka	649	808
Bernartice nad Odrou	938	832	Mořkov	1 085	1 597
Blahutovice	599	401	Nový Jičín	558	12 003
Bludovice	522	609	Palačov	415	354
Dub	278	202	Perná*	304	262
Heřmanice*	396	247	Petřkovice	283	245
Hladké Životice	1 598	895	Polouvsí	342	317
Hodslavice	1 103	1 682	Poruba	412	282
Hostašovice	928	559	Rybí	902	905
Hrabětice	440	87	Starojická Lhota	554	364
Hukovice	498	632	Starý Jičín	347	657
Hůrka	441	293	Straník	480	472
Hustopeče nad Bečvou	1 144	1 162	Suchdol nad Odrou	1 684	2 010
Janovice	336	270	Šenov*	1 564	2 584
Jeseník nad Odrou	1 070	1 215	Vlnčov	441	431
Jičina	326	394	Vysoká*	474	206
Kojetín	267	206	Žilina*	1 138	2 382
Kunín	1 732	2 116	Životice*	905	835
Libhošť	769	1 373	CELKEM	27 821	41 895

(Pozn: * Heřmanice u Polomi, Perná u Valašského Meziříčí, Šenov u Nového Jičína, Vysoká u Hustopečí nad Bečvou, Žilina u Nového Jičína, Životice u Nového Jičína)

Pramen: Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906.)

3.2 *Stručná charakteristika regionu*

Vymezený region Novojičínsko je v období 19. století přirozeně ohraničen ze severu předhůřím Nízkého Jeseníku, Oderskými vrchy, z jihu pak Podbeskydskou pahorkatinou. V regionu se nacházelo 37 obcí na celkové rozloze 27 852 ha v letech 1850-1900 (RETROSPEKTIVNÍ LEXIKON OBCÍ ČSSR 1978), v roce 1900 je tato rozloha o něco nižší (27 821 ha), a to podle údajů z LEXIKONU OBCÍ PRO MORAVU (1906). Počet obyvatel v letech 1850-1900 vzrostl o více než 20 % (přesně o 9 698 obyvatel).

Od poloviny 18. století sílily na tomto území germanizační tlaky, které také ovlivnily strukturu obyvatelstva regionu; z 37 obcí regionu bylo 21 obcí českých a 16 německých. V 19. století se začíná na Novojičínsku formovat české národní vědomí. Politické zájmy a postoje české a německé občanské veřejnosti se vzájemně křížily a postupně vznikaly rozpory mezi oběma hnutími. Sociální a politickou scénu začaly ovlivňovat vznikající organizované skupiny dělnického hnutí. Zprvu dělníci vystupovali proti neuspokojivým hospodářským podmínkám, později vznikala jako politická uskupení hájící národněpolitické a národněkulturní zájmy.

Hospodářský a politický vývoj druhé poloviny 19. století vytvářel předpoklady rozvoje průmyslové výroby také na Novojičínsku. Význam zde měly především tradiční obory vlnářského a soukenického odvětví. V roce 1848 založil novojičínský soukeník J. N. Preisenhammer první továrnu vybavenou parními stroji.

Se zaváděním mechanických strojů do výroby narůstaly sociální rozpory a nespokojenost soukenických řemeslníků vůči vzrůstajícímu počtu továren. Slábnoucí konkurenceschopnost soukenických mistrů vedla k vyžadování snížení počtu továren a omezení počtu tovaryšů. Zastavit průmyslový vývoj bylo však nemožné. Rozpory často vedly k emigraci obyvatelstva do jiných oblastí, či zcela za hranice země. I přesto počet obyvatel na Novojičínsku od poloviny 19. století stoupal a kopíroval tak celoevropský populační trend té doby, který byl ještě podpořen migrací obyvatelstva z venkovských oblastí do nově industrializovaných středisek, mezi něž je možné zařadit i Nový Jičín.

Počet továren stoupal, mezi významné patřila také továrna na výrobu klobouků, založena rodinou Hückelů v roce 1865. Johann Hückel se stává průkopníkem mechanizované výroby plstěných klobouků v celém tehdejší Rakousku. Protože výrobní prostory brzy nedostačovaly rozšiřující se výrobě, nechal za městem roku 1867 vybudovat novou tovární budovu s moderním technickým vybavením. Továrna v druhé

polovině 19. století zaměstnávala až 1000 zaměstnanců a denně se zde vyrobilo až 1800 klobouků. Pro své zaměstnance nechal majitel vybudovat několik desítek domů s moderně vybavenými byty, čímž podpořil imigraci obyvatelstva do města. Rozvoji firmy napomohla také 10 km dlouhá železnice Nový Jičín–horní nádraží - Hostašovice, zbudována v roce 1889. Lokální trať byla napojena na významnou železniční trasu Ostrava – Frenštát pod Radhoštěm – Kojetín a továrně, která se nacházela v bezprostřední blízkosti umožňovala snazší přepravu vyrobeného zboží.

V té době již Nový Jičín jedno nádraží měl, a to na opačné straně města. Trať byla dána do provozu v roce 1881 a spojovala Nový Jičín-město a Suchdol nad Odrou, který se stal významnou železniční křižovatkou. Suchdol nad Odrou spojoval Nový Jičín, Fulnek a Budišov nad Budišovkou s hlavní tratí Přerov-Bohumín (Severní dráha císaře Ferdinanda). Z hlediska prostorové interakce je významná také silniční síť, nejvýznamnější na tomto území je tzv. císařská silnice vedoucí napříč regionem obcemi Heřmanice, Dub, Starojická Lhota, Vlčnov, Starý Jičín, Loučka, Nový Jičín, Libhošť, pokračující dále na Příbor a Frýdek-Místek. Důležitá je také silnice vedoucí ze severu na jih, z Opavy přes Nový Jičín směrem na Valašské Meziříčí.

Roku 1870 v budově zaniklé soukenické továrny byl ve městě zahájen provoz tabákové výroby. V 80. letech, po výstavbě vlastní budovy, se stala tabáková továrna jedním z největších zaměstnavatelů v Novém Jičíně. Koncem 70. let 19. století zahájil J. Rotter výrobu kočárových svítilen. Ekonomický úspěch mu umožnil v 90. letech zřídit továrnu v Šenově. Zde již v této době fungovala kloboučnická továrna dalšího podnikatele z Nového Jičína A. Peschela.

V období druhé poloviny 19. století a na začátku 20. století vznikaly na Novojičínsku sítě průmyslových továren, ne všechny však uspěly v konkurenčním boji. Industrializace a urbanizace města změnila nejen jeho ráz, ale také výrazně proměnila tvář krajiny. Zemědělství, ač dříve významné odvětví tohoto regionu, ztrácelo na intenzitě. Nejúrodnější oblasti se nacházely především kolem řeky Odry, tedy v oblasti Moravské brány. Oblast byla využita jak k chovu dobytka, tak k pěstování obilovin, brambor a dalších plodin. Pozemky, které jejich majitelé opustili, byly většinou zalesňovány, čímž poskytovaly obyvatelstvu jednak dříví jako zdroj paliva, ale také obživu v podobě lesní zvěře, která pro chudší obyvatelstvo měla existenční význam (CHOBOT et al. 1996, BARTOŠ et al. 1995).

4 Vývoj prostorové organizace: interpretace

Následující kapitola se zabývá vybranými faktory vývoje prostorové organizace Novojičínska v období druhé poloviny 19. století.

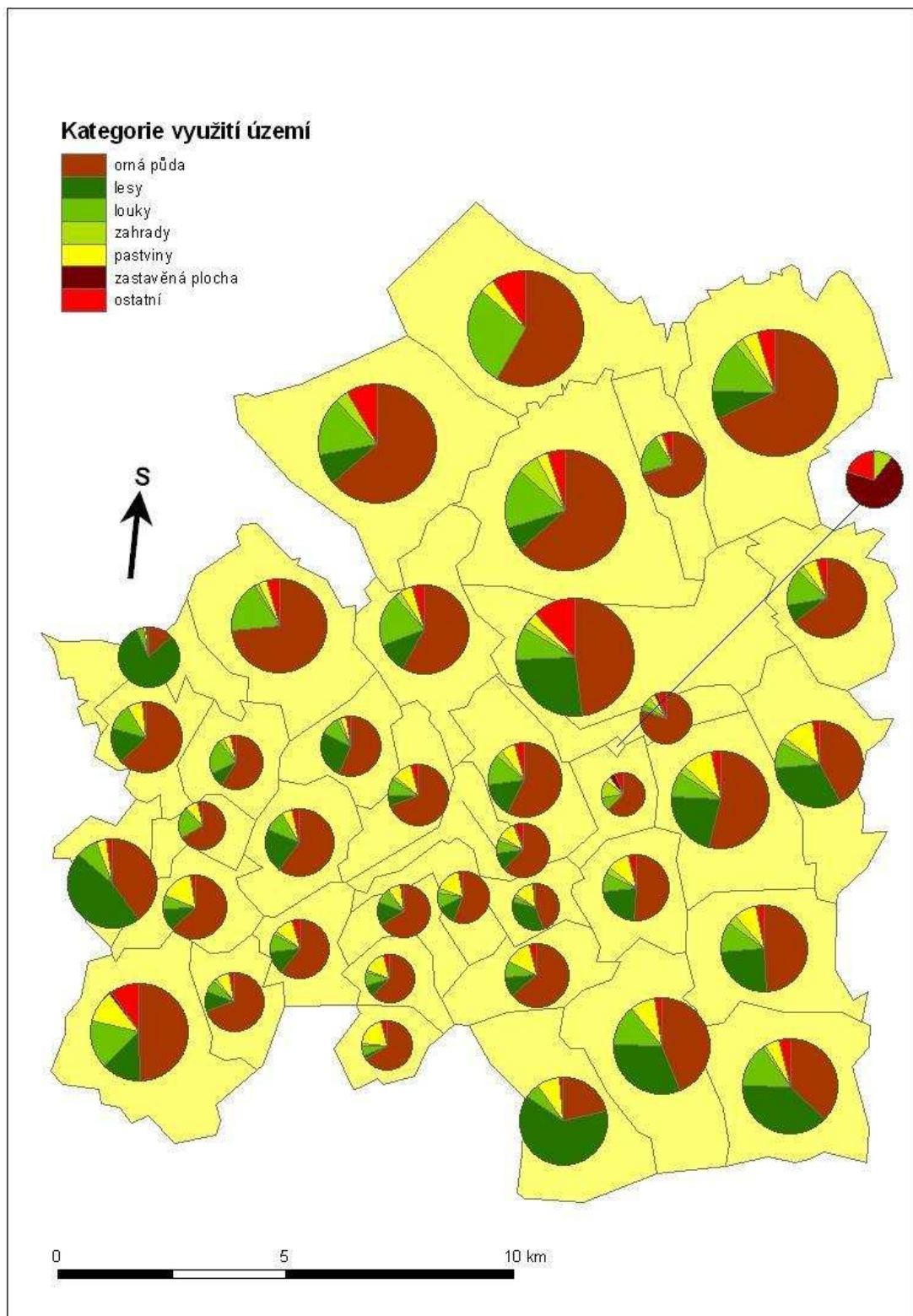
4.1 Vývoj využití ploch

4.1.1 Využití ploch v roce 1845

Na obrázku č. 4 je zobrazeno využití půdy v regionu v roce 1845. Využití krajiny (land use) je sledováno v těchto kategoriích: orná půda, lesy, louky, zahrady, pastviny, zastavěná plocha a ostatní. Mezi kategorií ostatní jsou zahrnuty vodní toky, komunikace a neobdělávatelná půda.

Orná půda zabírá více než polovinu rozlohy regionu (55 %). Méně se vyskytuje na jihu v obcích Hodslavice, Hostašovice, Mošnov, kde se ve větší míře vyskytují lesy a pastviny. Ty jsou také v hojné míře zastoupeny na východě v obcích Rybí, Žilina, Životice, na západě se jedná o obec Heřmanice u Polomi. Nejvíce zalesněným územím v tomto roce je obec Hrabětice (79 % rozlohy obce). Nížinná oblast kolem řeky Odry byla nejen vhodná k pěstování plodin, ale také k chovu dobytka, zejména kravařského skotu. Louky se ve větším rozsahu nacházely především na území obcí Hukovice, Hladké Životice, Kunín, Suchdol nad Odrou, Bernartice nad Odrou, Jeseník nad Odrou. Celkem louky zabíraly necelých 13 % rozlohy regionu. Pastviny pokrývaly největší část plochy v obcích Perná (19 %), Vysoká u Hustopečí nad Bečvou a Jičina (16 %) a dále Petřkovice, Straník, Kojetín, Rybí, Žilina a Hustopeče nad Bečvou. Jedná se především o obce nacházející se na jihozápadě a jihovýchodě území, na půdě, která nebyla tolik vhodná k pěstování plodin. Zastavěné plochy tvoří na celkové rozloze jen zanedbatelných 0,7 %. Nejvíce takto zastavěných ploch se nachází v katastru Nový Jičín-město.

Obr. 3: Využití ploch na Novojičínsku v roce 1845

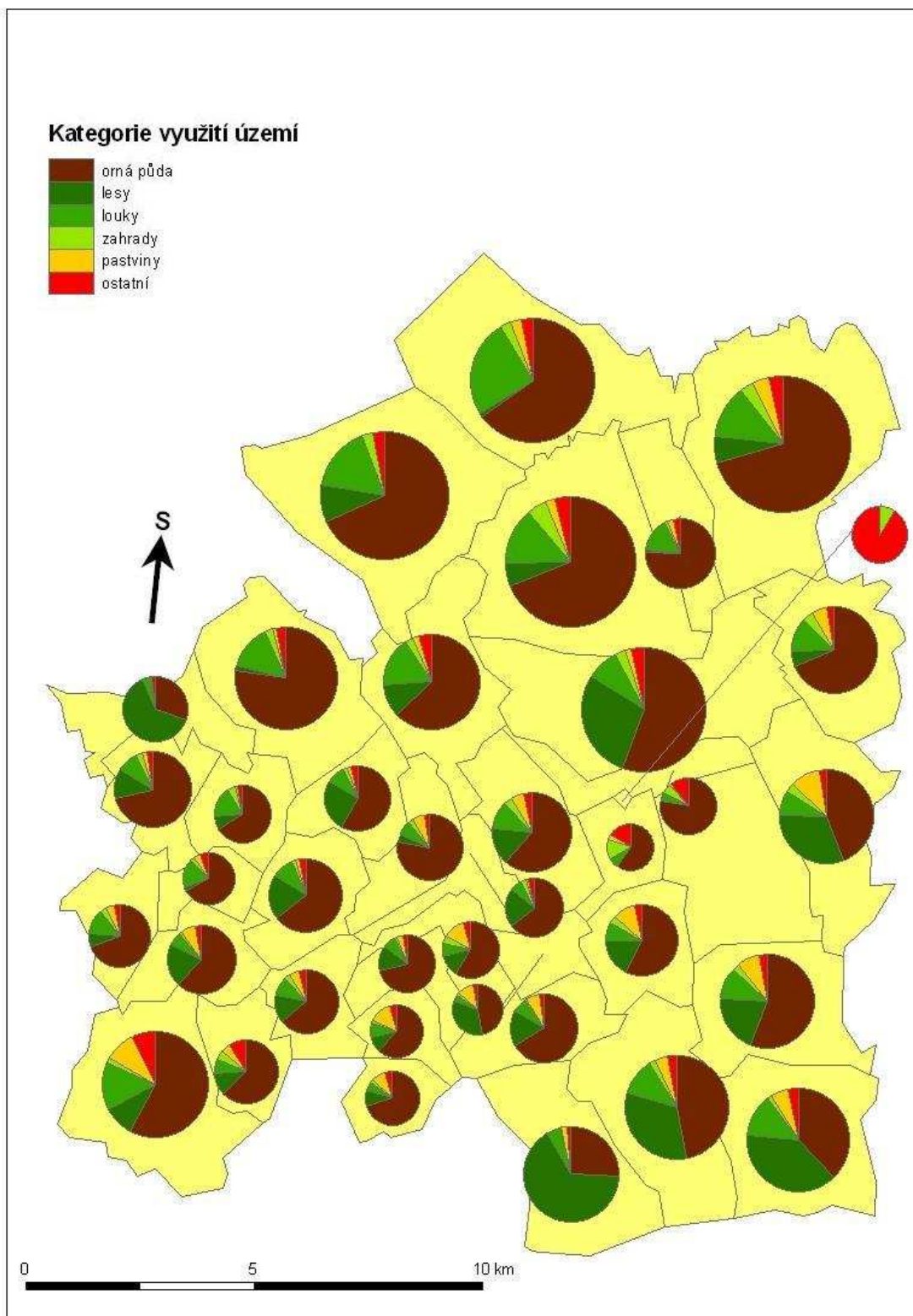
(pramen: www.archivnimapy.cuzk.cz, vlastní návrh.)

4.1.2 Využití ploch v roce 1900

Pro rok 1900 jsou údaje zjišťovány v kategoriích: orná půda, lesy, louky, zahrady, pastviny a ostatní, kde můžeme zařadit vodní toky, komunikace a zastavěné plochy (obr. 4). Celková statistická rozloha území se od roku 1845 zmenšila přibližně o 650 ha, (28 463 ha v roce 1845), což je změna zanedbatelná. Orná půda je na celkové rozloze území (27 821 ha) zastoupena více než z 60 %. Rozmístění orné půdy je v podstatě podobné jako v předchozím sledovaném období. Nejrozšířeněji se vyskytují v úrodné oblasti řeky Odry, kde se hojně vyskytují také louky. Největší zastoupení luk se nachází na území obce Hladké Životice (25 % z rozlohy území). Méně luk, ale větší zastoupení pastvin se nachází v obcích Petřkovice (13 %) a Jičina (necelých 13 %). Dále jsou to obce Rybí a Kojetín. Lesy jsou na celkové rozloze regionu zastoupeny 16 %. Nejvíce lesů se nachází na území obcí Hostašovice (65 %) a Hrabětice (62 %).

Obr. 4: Využití ploch na Novojičínsku v roce 1900

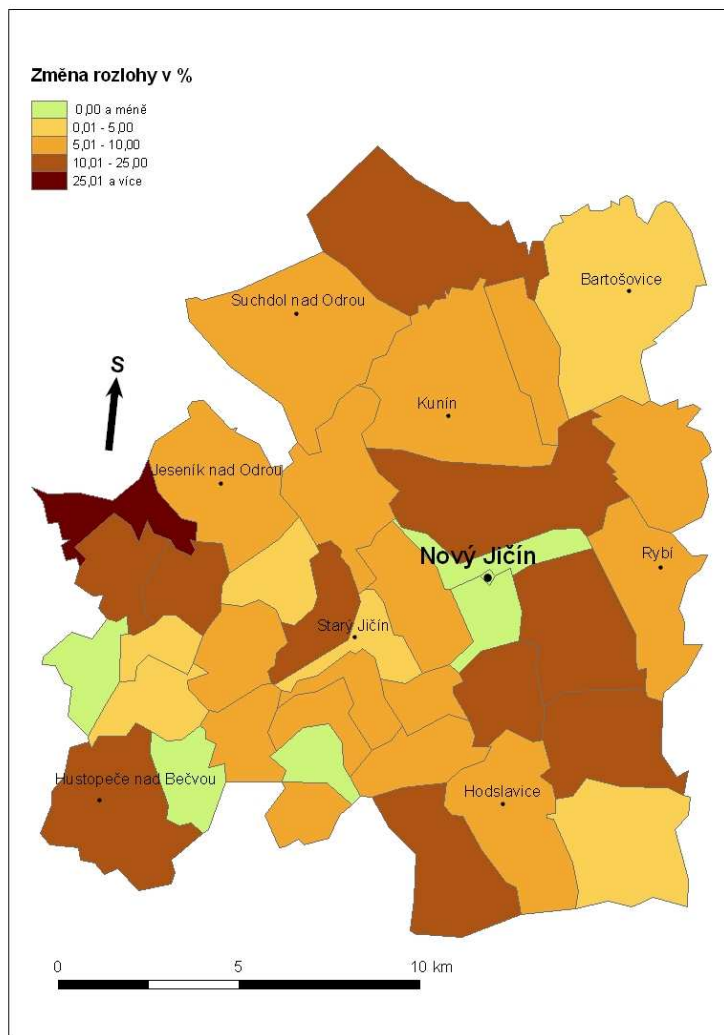

(Pramen: Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1900.vlastní návrh.)

4.1.3 Změny využití ploch v letech 1845-1900

Změny v podílu rozlohy orné půdy v letech 1845-1900 je možné pozorovat na obrázku č. 6. Území byla vysoušena, lužní lesy káceny a podíl orné půdy se zvětšoval, a to především v oblasti vodních toků, zejména kolem řeky Odry. Největší nárůst podílu orné půdy zaznamenala obec Hrabětice (nárůst o 133%), a to na úkor lužních lesů. Většina obcí regionu zaznamenala nárůst orné půdy o 5 – 10 %. Naopak v Novém Jičíně ubylo podílu orné půdy. Město, prošlo během 50 let výrazným urbanizačním procesem, ubylo zemědělské půdy vhodné k pěstování plodin a chovu dobytka, za to vzrostl podíl zastavěné plochy.

Obr. 5: Změna rozlohy orné půdy na Novojičínsku v letech 1845 - 1900

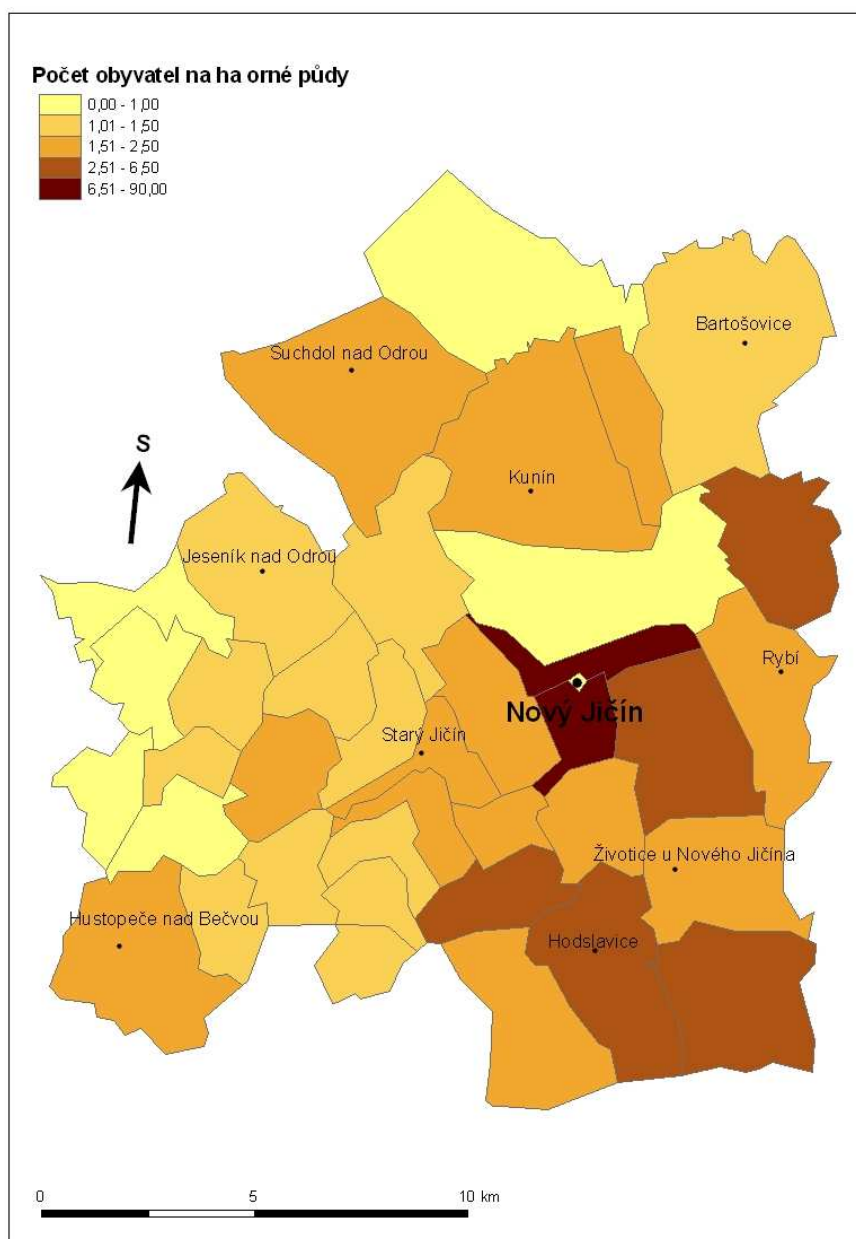

(Pramen: www.archivnimapy.cz.)

Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh.)

Počet obyvatel na ha orné půdy v roce 1900 zachycuje následující obrázek (obr. 6). V hustěji zalidněných oblastech lze pozorovat vyšší podíl obyvatel na ha orné půdy. Maximální je tento počet na území Nového Jičína (téměř 90 obyvatel na ha orné půdy). Město má vysokou hustotu zalidnění a nízkou rozlohu orné půdy. Na katastru Nový Jičín-město je tato hodnota nulová, zde se žádná orná půda nevyskytuje.

Obr. 6: Podíl počtu obyvatel na rozlohu orné půdy v roce 1900

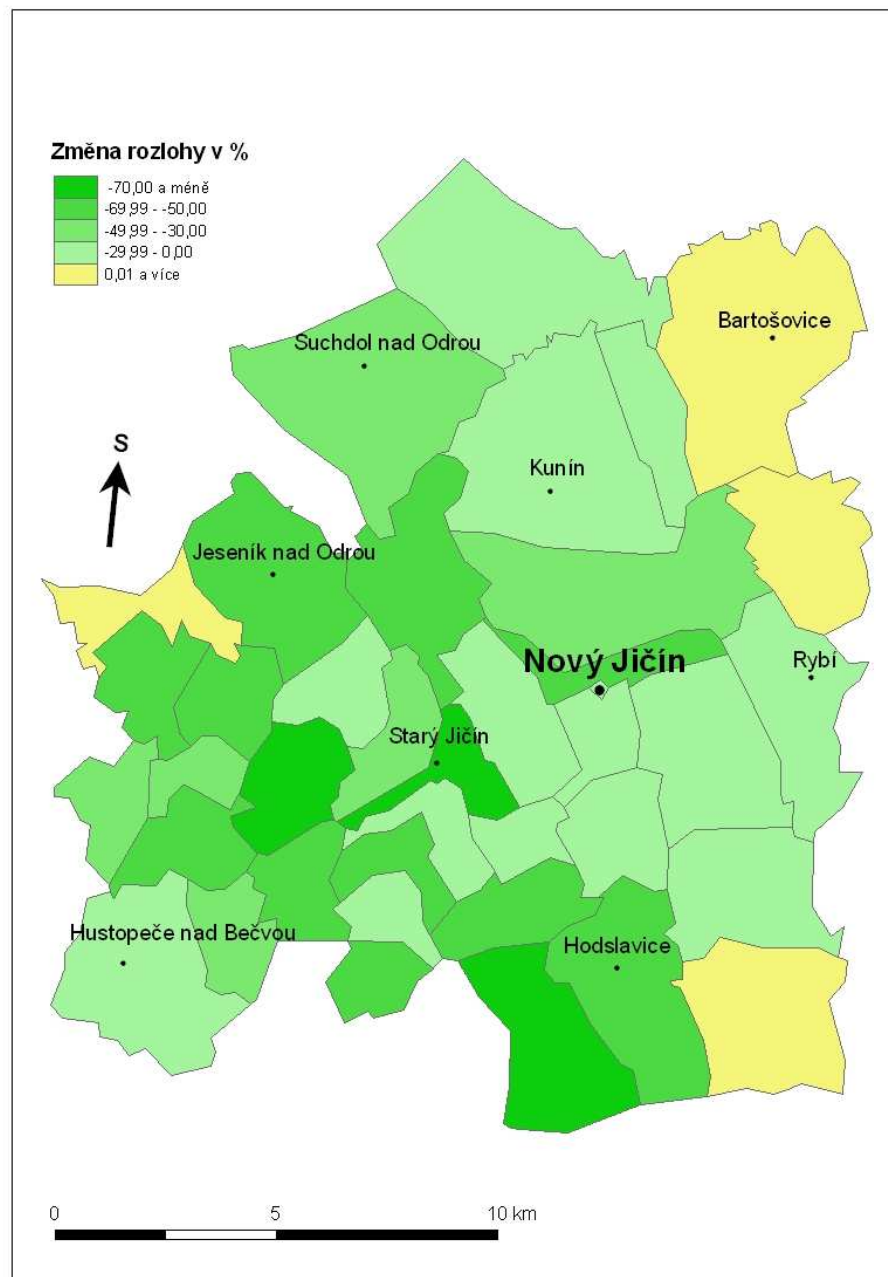

(Pramen: Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c.k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh.)

Vyšší počet obyvatel připadá také na oblasti, které nejsou příliš vhodné k zemědělské činnosti. Do kategorie 2,5-6,5 obyvatel na ha orné půdy se řadí obce Libhošť, Žilina, Straník, Hodslavice, Mořkov. Většina obcí ležících v oblastech úrodnějších (sever a severovýchod regionu) vykazuje menší počet osob na rozlohu orné půdy. Nejmenší počet obyvatel (0-1 obyvatel na ha orné půdy) se vyskytují na katastrech největších obcí (Šenov u Nového Jičína, Suchdol nad Odrou).

Pastviny a louky naopak ztrácely na intenzitě zastoupení a jejich podíl na rozloze území se v letech 1845-1900 zmenšoval (obr.7, obr.8). Úbytek se projevil na celém území regionu. Ztráty v zastoupení pastvin a luk je možné přisuzovat rostoucímu počtu obyvatel, jež bylo nutné živit. I přes začínající proces intenzifikace zemědělství docházelo ke zvětšení ploch orné půdy na úkor pastvin a luk. Mírný nárůst pastvin je patrný pouze na katastrech obcí Bartošovice, Libhošť, Mořkov a Hrabětice.

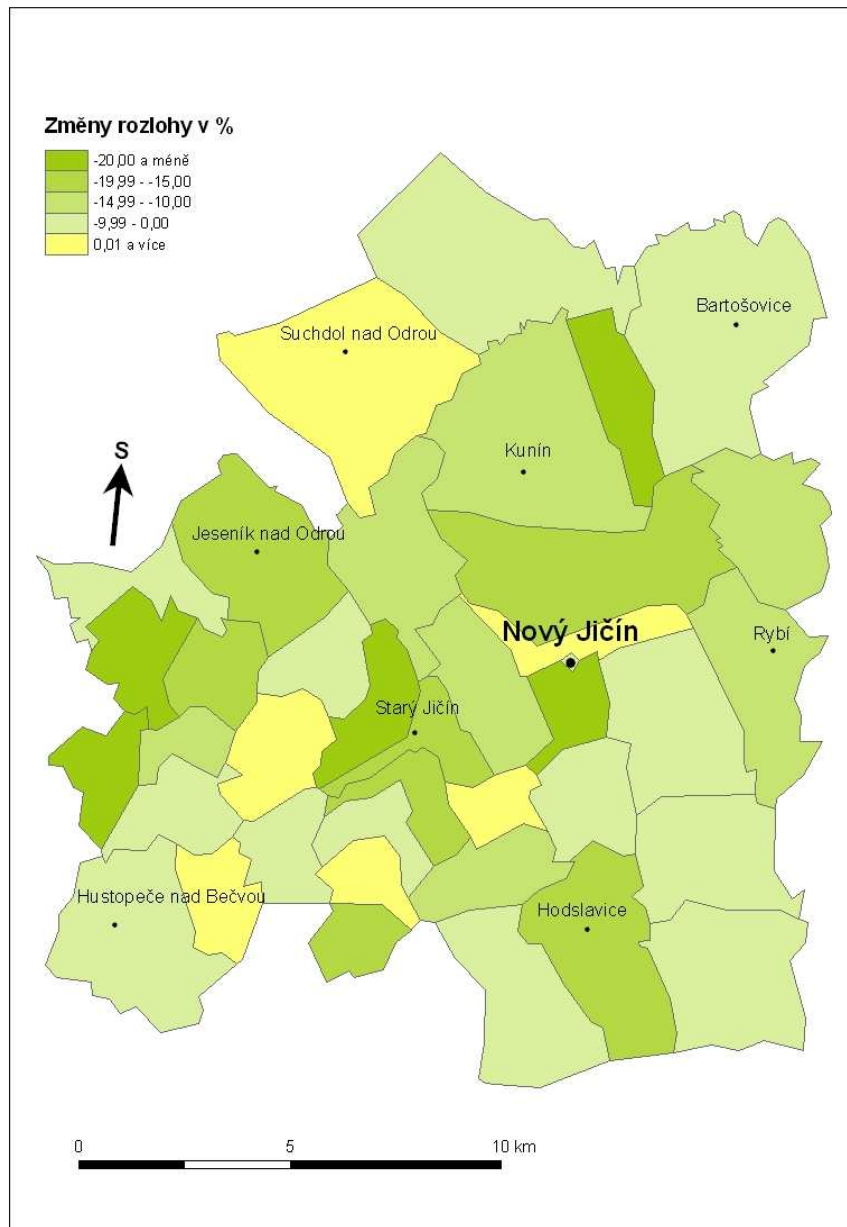
Obr. 7: Změna rozlohy pastvin na Novojičínsku v letech 1845-1900

(Pramen: www.archivnimapy.cz.

Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh.)

Obr. 8: Změna rozlohy luk na Novojičínsku v letech 1845-1900

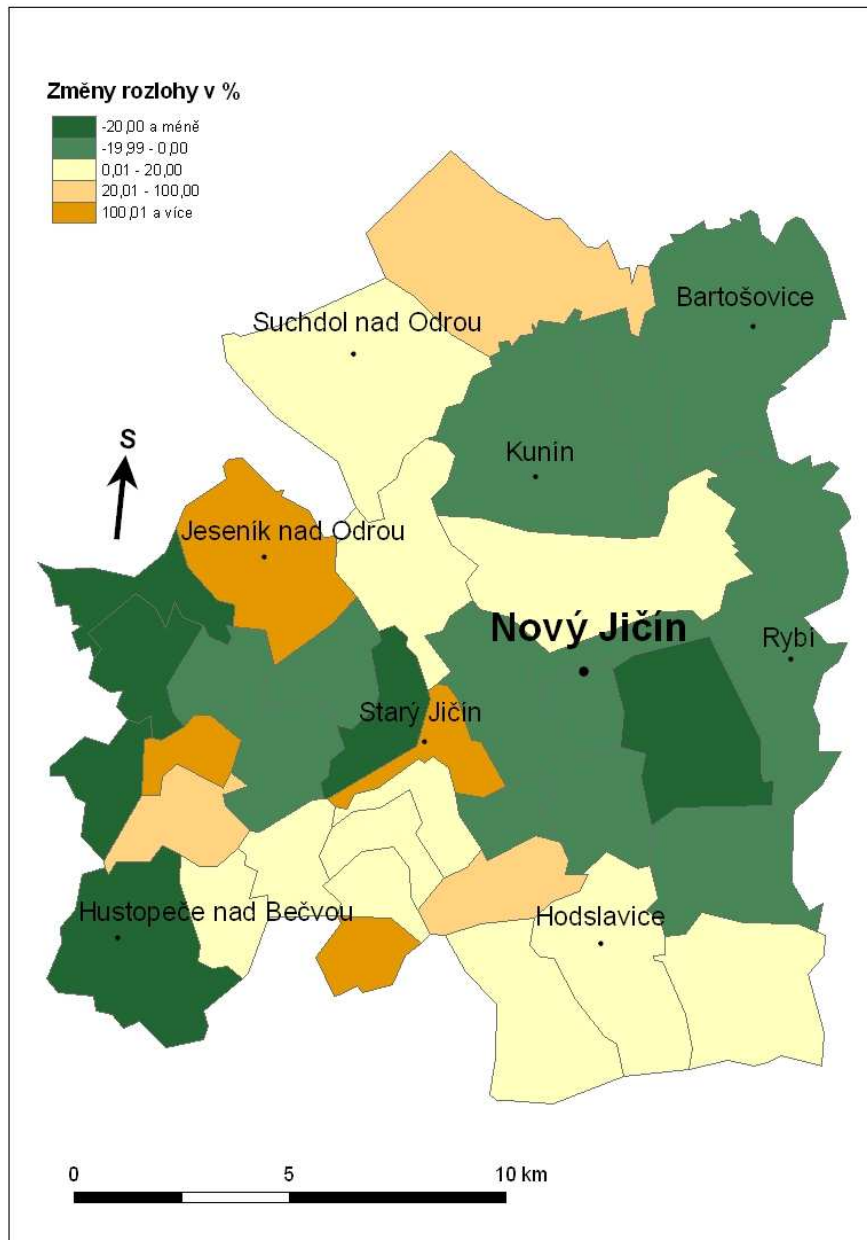
(Pramen: www.archivnimapy.cz.

Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh.)

Pokles podílu luk byl taktéž podmíněn růstem rozlohy orné půdy. Oblasti kolem řeky Odry byly vysušovány a proměňovány na pole, vhodné k pěstování plodin. Největší nárůst zaznamenaly katastry obcí menších rozloh (Kojetín, Poruba, Starojická Lhota). Při interpretaci těchto změn však musíme vzít v úvahu malý základ poměrování. Největší podíl luk na větší rozloze území byl zaznamenán v obci Suchdol nad Odrou (více než 6 %).

U změny podílu rozlohy lesů na rozloze území jednotlivých obcí v letech 1845-1900 (obr. 9) lze sledovat jak úbytek lesů, z důvodu kácení, tak nárůst podílu lesů v některých obcích o více než 100 %, z důvodu zalesňování území.

Obr. 9: Změna rozlohy lesů na Novojičínsku v letech 1845-1900

(Pramen: www.archivnimapy.cz.

Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh.)

Podíl lesů vzrostl především v oblastech nevhodných pro zemědělskou činnost. Obce kolem Nového Jičína zaznamenaly především úbytek lesů (Žilina, Rybí, Životice, Bludovice, Kojetín, Loučka). Zalesňováno bylo území jižní části regionu (Mořkov, Hodslavice, Hostašovice, Straník), jihozápad (Starý Jičín, Jičina, Palačov, Petřkovice, Poruba). Největší nárůst vzhledem k rozloze území zaznamenaly obce Dub, Starý Jičín, Jeseník nad Odrou. V západní části regionu (Hrabětice, Blahutovice, Heřmanice, Hustopeče nad Bečvou) došlo k úbytku lesních porostů, které zde byly nahrazeny zemědělskou půdou. To se také týká oblasti na severovýchodě regionu (Kunín, Bartošovice, Hukovice, Libhošť).

Obecně lze konstatovat, že zemědělství bylo intenzifikováno, a pozemky byly daleko efektivněji využívány. Zalesňovány pak byly oblasti nevhodné pro zemědělskou činnost nebo pozemky, které zůstaly neobhospodařovány z důvodu odchodu obyvatelstva za prací do průmyslových center území. V těchto centrech roste podíl zastavěné plochy na úkor zemědělské, tento trend je také pozorovatelný na Novém Jičínu. Region Novojičínska vykazuje přirozené rozmístění kategorií využití půdy vzhledem k fyzickogeografickým podmínkám území (viz výše).

4.2 Vývoj počtu obyvatel v letech 1850 - 1900

Při celkovém pohledu na vývoj obyvatelstva na Novojičínsku v letech 1850-1900 (obr. 10) lze pozorovat nárůst počtu obyvatel, odpovídající celoevropskému trendu. Porodnost se zvyšuje, a to díky zlepšujícím se životním podmínkám (ekonomickým, sociálním, hygienickým apod.). S budováním továren a novými pracovními příležitostmi přicházeli do města dělníci s rodinami a opouštěli své pozemky na perifériích regionu. Nový Jičín tak zaznamenal nárůst během 50 let o téměř 5 000 obyvatel. Spolu s tímto centrem se rozrůstaly také obce v nejbližším okolí. Zázemí města tvořily obce Žilina, Loučka, Bludovice. Téměř 150% nárůst je možné pozorovat u obce Šenov, kde průmyslová výroba taktéž vzkvétala.

Další nárůst počtu obyvatelstva je patrný v oblasti hlavních dopravních tras. Důležitou trasou v tomto ohledu byla císařská silnice, vedoucí z Přerova směrem na Příbor, Frýdek-Místek a Těšín a procházející středem regionu (katastry obcí Heřmanice, Dub, Starojická Lhota, Vlčnov, Starý Jičín, Loučka, Nový Jičín, Libhošť). Významnou oblastí koncentrace obyvatelstva je také území lemující železniční trať vedoucí z Přerova směrem na Bohumín (vybudována v roce 1847), procházející katastry obcí Jeseník nad Odrou, Suchdol nad Odrou, Hladké Životice. Z Nového Jičína bylo spojení s touto tratí vybudováno v 80. letech 19. století. Významnou železniční křižovatkou se stal Suchdol nad Odrou, kde počet obyvatel stoupl během této doby o více než 60 %. Na konci 80. let bylo vybudováno také spojení Nový Jičín-Hostašovice s napojením na železniční trať Ostrava-Frenštát pod Radhoštěm-Kojetín. Místní trať vedla přes obce Bludovice a Hodslavice, které též zaznamenaly nárůst počtu obyvatel o více než 20 %.

Především v periferních oblastech regionu je znám úbytek obyvatelstva, a to zejména emigrací. Mírný růst počtu obyvatel v některých obcích je dán kladným přirozeným přírůstkem.

Populační vývoj obcí v obdobích 1850-1869, 1869,1880, 1880-1890, 1890-1900 je znázorněn na obrázcích, viz příloha 1-5.

Tab. 3: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1850-1900

název obce	1850	1869	1880	1890	1900
Bartošovice	2 252	1 848	2 023	2 032	2006
Bernartice nad Odrou	713	715	794	817	832
Blahutovice	354	401	381	363	401
Bludovice	491	538	563	558	609
Dub	182	180	185	187	202
Heřmanice	216	212	240	243	247
Hladké Životice	839	934	976	958	895
Hodslavice	1 183	1 289	1 386	1 491	1682
Hostašovice	421	466	484	556	559
Hrabětice	94	105	93	89	87
Hukovice	620	526	569	567	632
Hůrka	265	266	286	296	293
Hustopeče nad Bečvou	1 172	982	1 091	1 216	1162
Janovice	266	279	273	285	270
Jeseník nad Odrou	1 152	1 178	1 249	1 211	1215
Jičina	469	375	402	409	394
Kojetín	225	213	187	191	206
Kunín	2 045	1 954	2 105	2 159	2116
Libhošť	964	1 049	1 149	1 250	1373
Loučka	675	628	742	754	808
Mořkov	1 220	1 315	1 371	1 497	1 597
Nový Jičín	7 636	8 723	10 274	11 562	12 003
Palačov	350	343	367	372	354
Perná	212	239	261	251	262
Petřkovice	242	217	252	252	245
Polouvsí	361	391	333	312	317
Poruba	241	294	279	287	282
Rybí	750	788	817	890	905
Starojická Lhota	349	360	381	379	364
Starý Jičín	609	560	601	590	657
Straník	346	445	436	449	472
Suchdol nad Odrou	1 242	1 495	1 804	1 899	2 010
Šenov	1 041	1 189	1 631	2 105	2 584
Vlčnov	340	353	350	366	431
Vysoká	241	230	249	233	206
Žilina	1 735	1 744	2 003	2 181	2 382
Životice	684	722	755	857	835
CELKEM	34 047	35 415	39 222	42 004	43 795

(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.

Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. Wien, 1885.

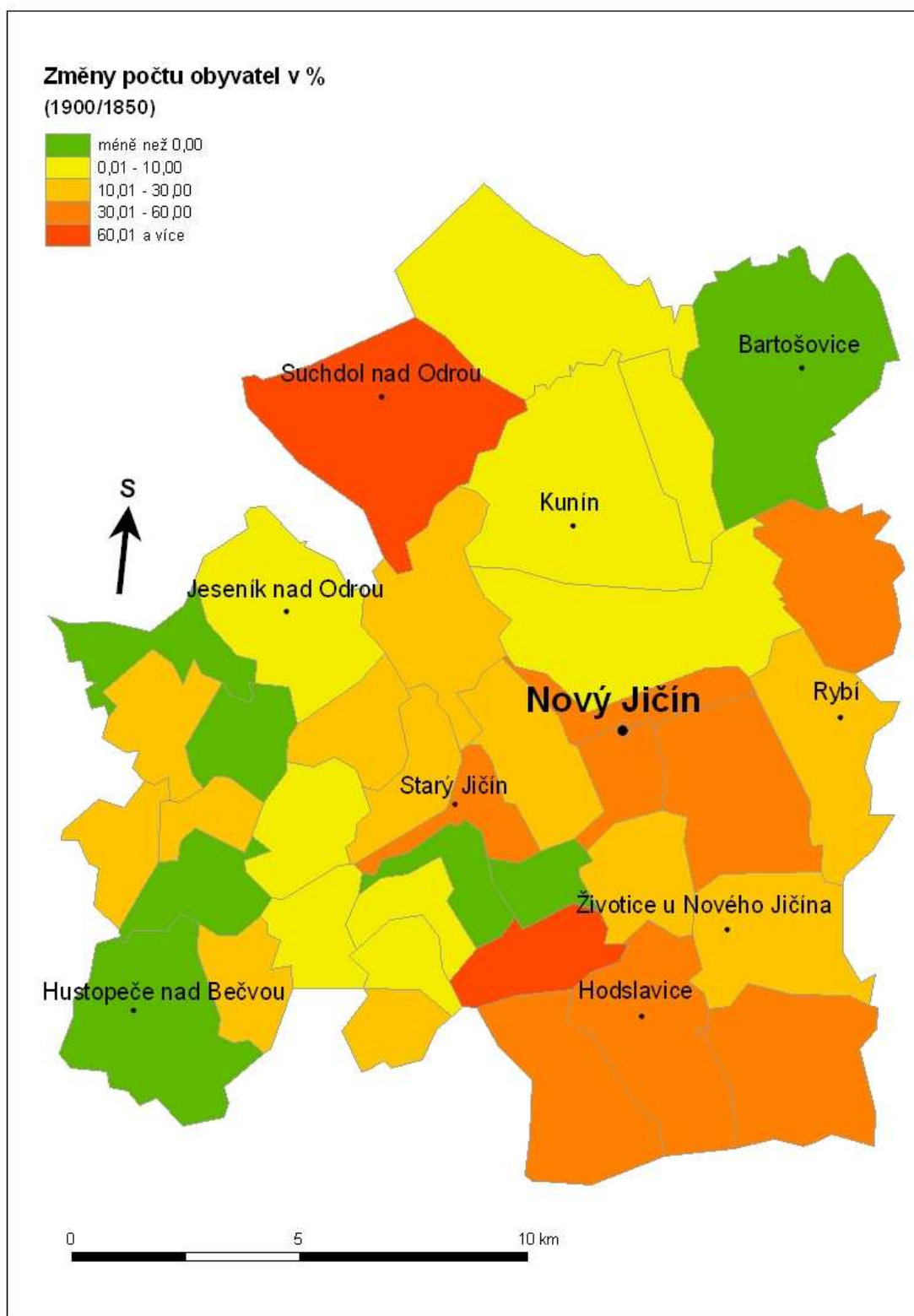
Special- Orts-Repertorium von Mähren : neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der

Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893.

Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900.

Ydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906.)

Obr. 10: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1850 - 1900

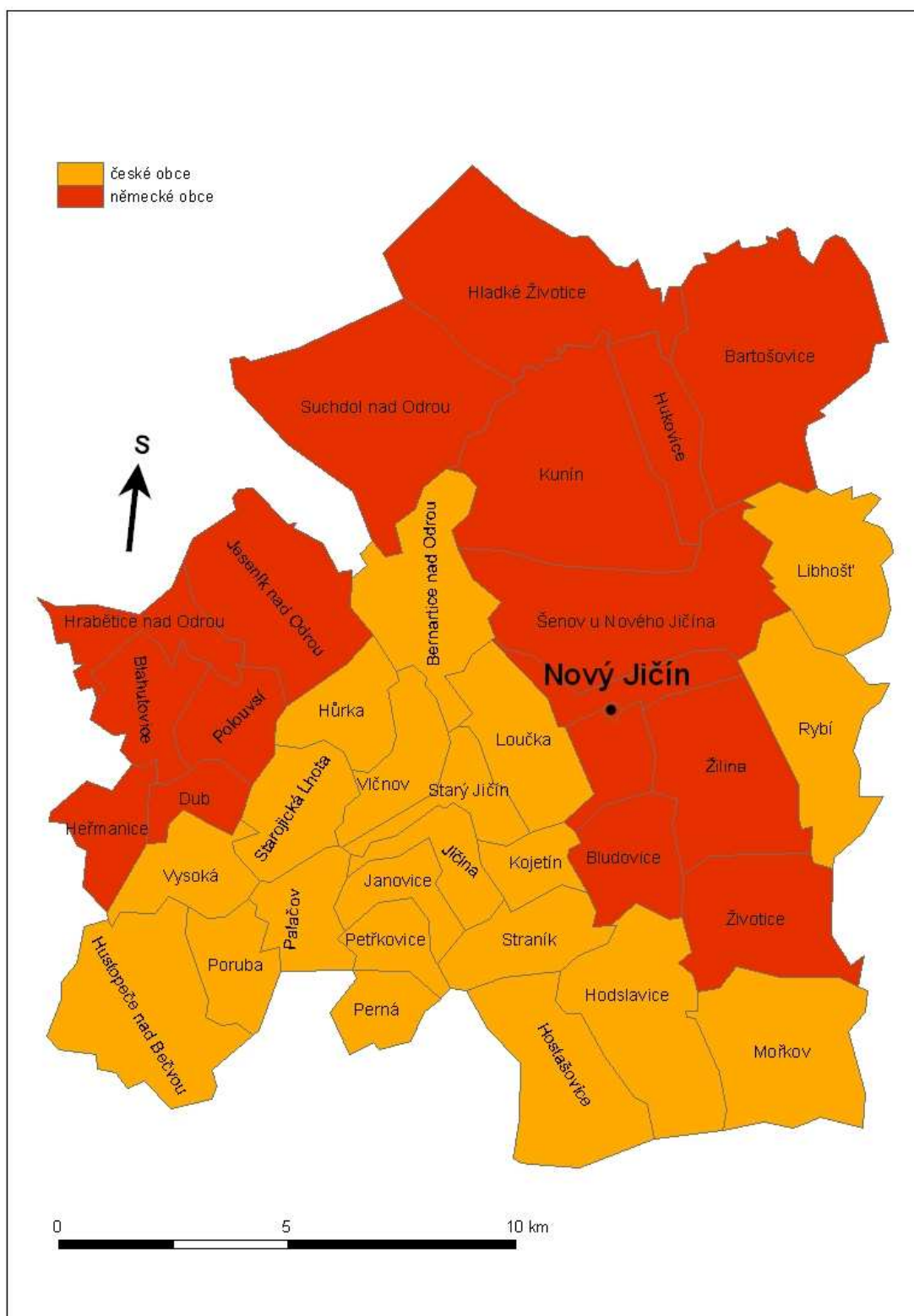
(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.
Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900.
Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906.)

Rozmístění obyvatelstva z hlediska národnostní příslušnosti se v rámci sčítání se zjišťovalo podle obcovací řeči, jak již bylo uvedeno stručně dříve, ze 37 obcí bylo v roce 1900 16 obcí německých a 21 obcí českých (obr. 11). V severní a střední části Novojičínska se nacházely především obce s německou většinou obyvatelstva, ve východní a jižní části převažovalo obyvatelstvo české národnosti. Mezi obce s převažující většinou obyvatelstva německého patřily: Bartošovice, Blahutovice, Bludovice, Dub, Heřmanice, Hladké Životice, Hrabětice, Hukovice, Jeseník nad Odrou, Kunín, Nový Jičín, Polouvsí, Suchdol nad Odrou, Šenov, Žilina, Životice.

Převažující obyvatelstvo české národnosti žilo v obcích: Bernartice nad Odrou, Hodslavice, Hostašovice, Hůrka, Hustopeče nad Bečvou, Janovice, Jičina, Kojetín, Libhošť, Loučka, Mořkov, Palačov, Perná, Petřkovice, Polouvsí, Rybí, Starojická Lhota, Starý Jičín, Straník, Vlčnov. Toto rozmístění je patrné ve všech sledovaných obdobích, tedy v letech 1880 – 1890 - 1900.

Z grafů (viz příloha 6 - 8) je možné sledovat počty obyvatel podle obcovací řeči v jednotlivých obcích. Nový Jičín je uveden v grafu zvlášť (příloha 9) a to kvůli vysokému počtu obyvatel vzhledem k ostatním obcím.

Obr. 11: Rozmístění obyvatelstva podle obcovací řeči v roce 1900

(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.
 Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. – Wien, 1885.
 Special- Orts-Repertorium von Mähren : neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der
 Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893.
 Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900.
 Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906.)

4.3 Vývoj prostorové distribuce obyvatelstva

Proces koncentrace probíhal na území České republiky především v návaznosti na proces industrializace. K dynamickému prohlubování územní nerovnoměrnosti v rozmístění obyvatelstva dochází od poloviny 19. století (HAMPL et al. 1987).

Vývoj koncentračního procesu byl vyhodnocen podle 37 obcí vymezeného regionu. Úroveň územní koncentrace je uvedena v tabulce č. 4. Z tabulky vyplývá, že z hlediska změn úrovně H, došlo k značnému zrychlování koncentračního procesu. Úroveň nerovnoměrného rozmístění obyvatelstva se zvyšuje s rostoucí hodnotou úrovně územní koncentrace (obr. 12).

Tab 4: Vývoj územní koncentrace na Novojičínsku v letech 1850-1900

Rok	Úroveň územní koncentrace (H)	Změna úrovně H
1850	73,92	
1869	73,44	-0,48
1880	74,67	1,23
1890	76,44	1,77
1900	80,31	3,87

(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.

Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. – Wien, 1885.

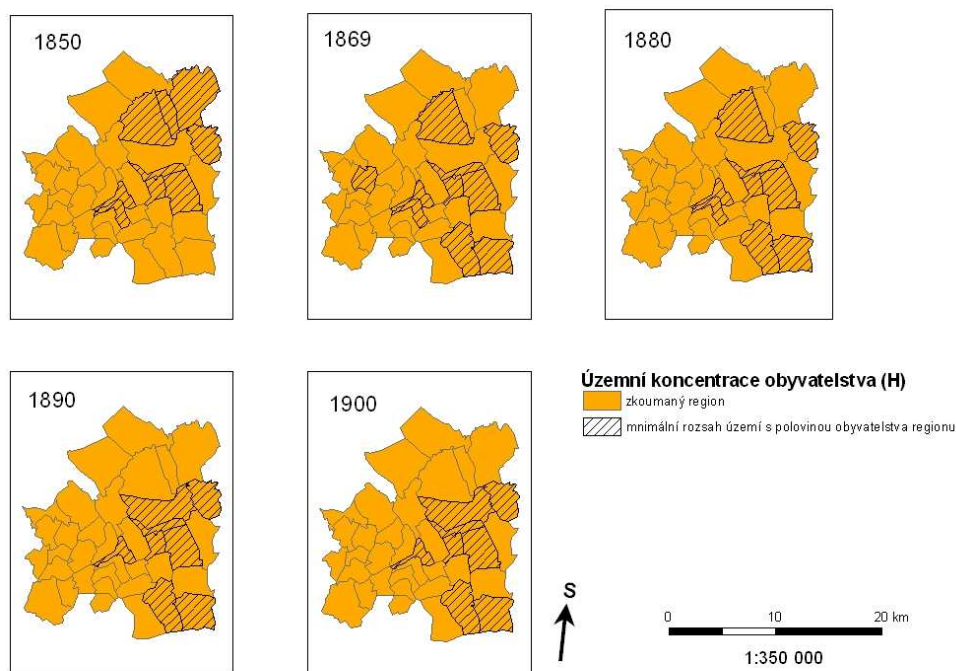
Special- Orts-Repertorium von Mähren : neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der

Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893.

Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900.

Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní výpočty.)

Obr. 12: Územní koncentrace obyvatelstva na Novojičínsku v letech 1850-1900

(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.

Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. – Wien, 1885.

Special- Orts-Repertorium von Mähren : neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893.

Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh)

V roce 1850 žilo na území regionu 32 197 obyvatel. Podle hustoty zalidnění tvoří minimální rozsah území, na němž je soustředěna polovina obyvatelstva v roce 1850, tyto obce (tab. 5):

Tab. 5: Obce s koncentrovanější polovinou obyvatelstva Novojičínka v roce 1850

název obce	rozloha (km ²)	počet obyvatel	hustota zalidnění (ob/km ²)
Nový Jičín	5,57	7636	1370,92
Starý Jičín	3,46	609	176,01
Žilina	11,38	1735	152,46
Jičina	3,26	469	143,87
Libhošť	7,69	964	125,36
Hukovice	4,97	620	124,75
Bartošovice	18,99	2252	118,59
Kunín	17,32	2045	118,07

(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978. vlastní výpočty.)

Během necelých 20 let se úroveň koncentrace zmenšila (73,44), tento vývoj je patrný i v rovnoměrnějším rozmístění obyvatelstva v rámci regionu (tab. 6).

Tab. 6: Obce s koncentrovanější polovinou obyvatelstva Novojičínska v roce 1869

název obce	rozloha (km ²)	počet obyvatel	hustota zalidnění (ob/km ²)
Nový Jičín	5,57	8 723	1 566,07
Starý Jičín	3,46	560	161,85
Žilina	11,38	1 744	153,25
Libhošť	7,69	1 049	136,41
Mořkov	10,85	1 315	121,20
Hodslavice	11,03	1 289	116,86
Jičína	3,26	375	115,03
Polouvsí	3,42	391	114,33
Kunín	17,32	1 954	112,82

(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978. vlastní výpočty.)

Při dalším sčítání obyvatelstva v roce 1880 se koncentrační proces projevuje více ve východní a jižní části Novojičínska, který se v dalších letech profiluje výrazněji (tab. 7).

Tab. 7: Obce s koncentrovanější polovinou obyvatelstva Novojičínska v roce 1880

název obce	rozloha (km ²)	počet obyvatel	hustota zalidnění (ob/km ²)
Nový Jičín	5,57	10 274	1 844,52
Žilina	11,38	2 003	176,01
Starý Jičín	3,46	601	173,70
Libhošť	7,69	1 149	149,41
Mořkov	10,85	1 371	126,36
Hodslavice	11,03	1 386	125,66
Jičína	3,26	402	123,31
Kunín	17,32	2 105	121,54

(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.

Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. – Wien, 1885. vlastní výpočty.)

V roce 1890 přesáhl počet obyvatel regionu 40 000. Rozmístění obyvatelstva se soustředilo k jádru oblasti, k Novému Jičínu, ale také na jih území, kde vysokou hustotu zalidnění vykazovaly obce Hodslavice a Mořkov. Také je možné pozorovat vývoj obce Starý Jičín. Obec s vysokou hustotou zalidnění se nachází blízko císařské silnice a jen několik kilometrů od střediska, Nového Jičína. Obyvatelstvo zřejmě nemělo potřebu stěhovat se do centra. Pro přehled je opět uvedena tabulka č. 8.

Tab.8: Obce s koncentrovanější polovinou obyvatelstva Novojičínska v roce 1890

název obce	rozloha (km ²)	počet obyvatel	hustota zalidnění (ob/km ²)
Nový Jičín	5,57	11 562	2 075,76
Žilina	11,38	2 181	191,65
Starý Jičín	3,46	590	170,52
Libhošť	7,69	1 250	162,55
Mořkov	10,85	1 497	137,97
Hodslavice	11,03	1 491	135,18
Šenov	15,63	2 105	134,68

(Pramen: Special- Orts-Repertorium von Mähren : neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd.IV. Wien, 1893. vlastní výpočty.)

V roce 1900 jsou obce s koncentrovanější polovinou obyvatelstva stejné jako v předchozím období, pouze s rozdílem v pořadí jednotlivých obcí (tab.9).

Tab.9: Obce s koncentrovanější polovinou obyvatelstva Novojičínska v roce 1900

název obce	rozloha (km ²)	počet obyvatel	hustota zalidnění (ob/km ²)
Nový Jičín	5,58	12 003	2 151,08
Žilina	11,38	2 382	209,31
Starý Jičín	3,47	657	189,34
Libhošť	7,69	1 373	178,54
Šenov	15,64	2 584	165,22
Hodslavice	11,03	1 682	152,49
Mořkov	10,85	1 597	147,19

(Pramen: Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní výpočty)

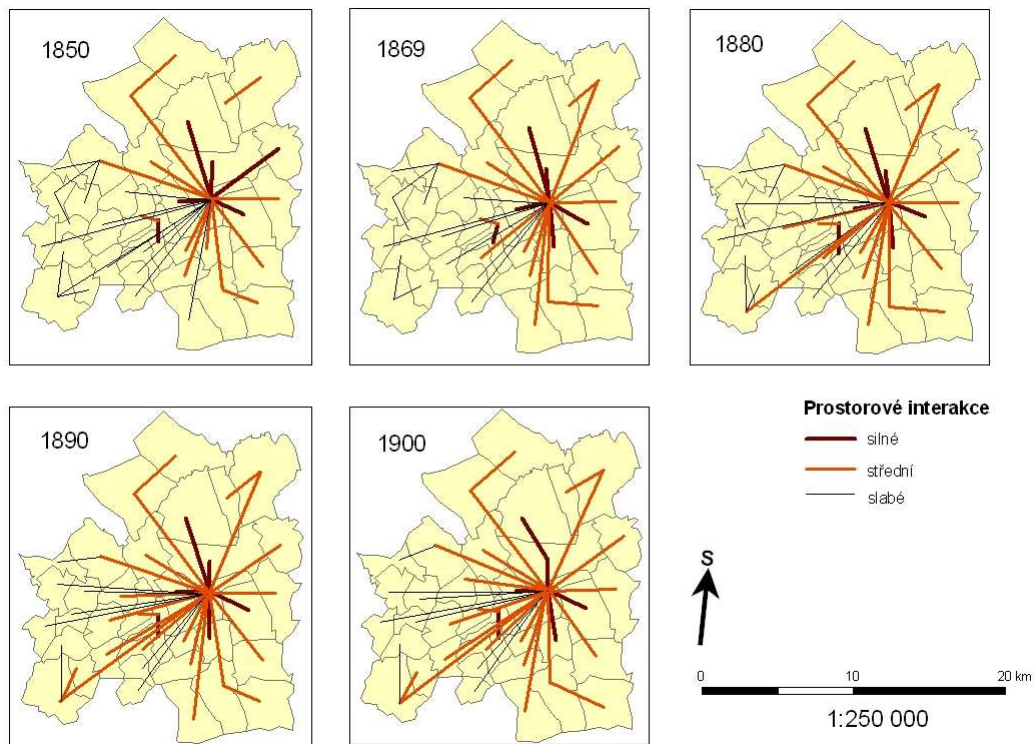
Při celkovém zhodnocení úrovně koncentračního procesu lze konstatovat největší změny v letech 1850 – 1880. V dalších obdobích se koncentrační proces víceméně stabilizoval. Tento vývoj nijak nevybočuje v porovnání s koncentračním procesem v České republice (podrobněji viz HAMPL 2005).

4.4 Vývoj vnitřní struktury regionu

Zhodnocení vnitřní struktury regionu je možné na základě využití gravitačního modelu. Model znázorňuje prostorové interakce mezi obcemi Novojičínska v letech 1850 – 1869 – 1880 – 1890 - 1900 (obr. 13). Orientace interakcí je v tomto případě obousměrná a to z důvodu nedostatečné datové základny (dojíždka je sledována až od roku 1961). Lze však logicky předpokládat, nikoliv ovšem tvrdit, že interakce směřuje z menší obce do většího střediska.

Gravitační model potvrzuje předchozí výsledky zkoumání regionu, především jeho nodální pojetí, které se v průběhu sledovaného období zvyrazňuje. Prostorové interakce jsou vymezeny ve třech kategoriích z hlediska jejich intenzity, na silné, střední a slabé. Výsledkem tohoto modelu jsou interakční vazby vázané na jádro regionu, Nový Jičín, který postupně získává vazby téměř se všemi obcemi regionu. Výjimkou je Starý Jičín, který výraznější interakce sdílí s obcí Jičina a Vlčnov, a to v celém sledovaném období let 1850 – 1900. Opět je vidět výraznější změny na začátku sledovaného období, tzn. v letech 1850 – 1880, v dalším období (1890 – 1900) se vývoj prostorových interakcí stabilizoval. Další změny je možné předpokládat v následujících obdobích, které již nejsou sledovány v rámci této práce.

Obr. 13: **Prostorové interakce v rámci regionu v letech 1850-1900 na základě gravitačního modelu**

(Pramen: www.mapy.cz.)

Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.

Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. – Wien, 1885.

Special- Orts-Repertorium von Mähren : neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893.

Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh)

5 Závěr

Hlavním cílem práce bylo zhodnotit vývoj vybraných aspektů geografické organizace Novojičínska v období průmyslové revoluce. Zároveň se jsem se v práci pokusila vymezit Novojičínsko jako nodální region s centrem ve městě Nový Jičín. Jelikož není možné region vymezit na základě reálných prostorových interakcí (dojížděkových vazbách) z důvodu neexistence dat, byl tento region vymezen na základě modelované spádovosti území k Novému Jičínu a zvoleným konkurenčním střediskům. K modelování spádovosti byly využity dvě varianty Reillyho modelu, a ve vymezeném regionu byly hodnoceny změny prostorové organizace geografického prostředí ve sledovaném období, tedy v období průmyslové revoluce. Vymezený region, ač za pomoci modelů, nepostrádá vnitřní logiku, neboť se až na výjimky shoduje s tehdejší soudním okresem Nový Jičín. Z tohoto hlediska se aplikace modelů prostorových interakcí v období 19. století ukázala jako v zásadě možná.

Geografická organizace Novojičínska byla výrazně ovlivněna procesy spojenými s průmyslovou revolucí jako jsou industrializace, urbanizace či inovace v zemědělství. Význam zde měly především tradiční obory vlnářského a soukenického odvětví. V rámci rozsáhlého tématu geografické (či prostorové) organizace území jsem se v práci zaměřila na vybrané procesy a jevy, především na využití ploch, vybrané aspekty obyvatelstva a jeho koncentrace a také na vnitřní strukturu regionu.

Zaměříme se nyní na hodnocení distribuce obyvatelstva. S rozvojem průmyslové výroby se obyvatelstvo začalo koncentrovat především ve východní části regionu, blíže centru regionu, Novému Jičínu, čemuž odpovídají i výsledky aplikace gravitačního modelu s ohledem na vnitřní strukturu regionu. Vliv na rozmístění obyvatelstva měla také rozšiřující se dopravní síť. Proto se větší koncentrace obyvatelstva projevila také na jihu území. Vývoj železniční sítě zvýšil mobilitu obyvatelstva a interakční vztahy mezi vznikajícím nodálním centrem a periferií. Dynamický proces koncentrace obyvatelstva vedl k nerovnoměrnému rozmístění v regionu. Nej hustěji zalidněnou oblastí regionu se stal na konci 19. století Nový Jičín, Šenov, Žilina, Libhošť, Starý Jičín, Hodslavice, Mořkov. Koncentrační proces potvrzuje vliv modernizačních změn v období průmyslové revoluce.

Z hlediska hodnocení změn v zázemí průmyslového střediska, je možné konstatovat, že zde proběhly také významné proměny ve struktuře krajiny. Rostoucí

počet obyvatel bylo nutné uživit, proto je patrný nárůst podílu orné půdy na úkor lesů, pastvin a luk. Změny byly zaznamenány kolem toku Odry, kde byly káceny lužní lesy a půda byla využita pro zemědělskou činnost. Periferní oblasti byly naopak více využity k vysazování lesů, rozšiřování pastvin a luk. Koncentrace obyvatelstva do měst znamenala zvýšení podílu zastavěných ploch, patrný je tento jev především na Novém Jičíně.

V závěrečném konstatování mohu jen dodat, že obecně platné trendy průmyslové revoluce se projevíly také na Novojičínsku.

Použitá literatura a informační zdroje

LITERATURA

- ABLER, R., ADAMS, J. S., GOULD, P. (1972): *Spatial Organization*. Prentice-Hall, London.
- BARTOŠ, J., SCHULZ, J., TRAPL, M. (1995): *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Sv. XIV. Vydavatelství UP v Olomouci, Olomouc.
- BIČÍK, I. (1998): *Land use in the Czech Republic 1845 – 1948 – 1990. Methodology, interpretation, contests*. In: *AUC Geographica* 32, s. 247 – 255.
- DANĚK, P. (2008): *Vývoj moderního geografického myšlení*. In: Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J. eds.: *Ekonomická a sociální geografie*. Aleš Čeněk s.r.o., Plzeň, s. 9 – 40.
- FIALOVÁ, L. (1996): *Století demografické statistiky*. In: FIALOVÁ, L., KUČERA, M., MAUR, E.: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Mladá Fronta, Praha, s. 133 – 192.
- GARDAVSKÝ, V. (1988): *Poznávací, aplikační a vzdělávací funkce geografie*. In: *Studia Geographica* 92, ČSAV, GgÚ, Brno.
- GOODALL, B. (1987): *The Penguin Dictionary of Human Geography*. Penguin Books, London. s. 198 – 1999.
- GREGORY, D., JOHNSTON, R., PRATT, G., WATTS, M. J., WHATMORE, S. eds, (2009): *The Dictionary of Human Geography*. 5th edition. Wiley-Blackwell, Chichester.
- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. (2002). *Zrod velkoměsta*. Paseka: Praha, Litomyšl.
- HALÁS, M., Klapka, P. (2010): *Regionalizace České republiky z hlediska modelování prostorových interakcí*. In: *Geografie – Sborník ČGS 115:2* (in print).
- HAMPL, M. (2005): *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Univerzita Karlova, Praha.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Univerzita Karlova, Praha.
- HUBÁČKOVÁ, V., KREJČÍ, T. (2007): *Regionální vliv Slováků pohledem Reillyho modelu*. In: *X. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. ESF MU, Brno, s. 220 – 227.
- CHOBOT, K. ED. (1996): *Okres Nový Jičín. Místopis obcí*. Sv. I. Okresní úřad – referát regionálního rozvoje a Státní okresní úřad v Novém Jičíně, Nový Jičín.

- CHROMÝ, P. (2001): Výzvy pro českou historickou geografii? In: *Historická geografie* 31, s. 87 – 108.
- JOHNSTON, R. (2009): Nodal region. In: Gregory et al. eds.: *The Dictionary of Human Geography*. 5th edition. Wiley-Blackwell, Chichester, s. 501.
- KÁRNÍKOVÁ, L. (1965): *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. NČSAV, Praha.
- KLAPKA, P., FRANTÁL, B., HALÁS, M., KUNC, J. V. (2010): Spatial Organisation: development, structure and approximation of geographical systems. In: *Moravian Geographical Reports* (zasláno do redakce).
- KLAPKA, P., NOVÁKOVÁ, E., VYSKOČIL, A. (2007): Proměny krajiny v 19. století: témata, přístupy, metody. In: *Miscellanea Geographica* 13, s. 149 – 154.
- MARYÁŠ, J. (1983): K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. In: *Zprávy geografického ústavu ČSAV* 20 (3), s. 61 – 81.
- MORRILL, R.L. (1974): *The Spatial Organization of Society*. Second Edition. Duxbury Press, Massachusetts.
- PAVLÍČEK, S. (2002): *Naše lokálky. Místní dráhy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Dokořán: Praha, Vimperk.
- REILLY, W. J. (1931): *The law of retail gravitation*. Knickerbocker Press, New York.
- ROBINSON, G. M. (1998): *Methods and Techniques in Human Geography*. Wiley, Chichester.
- ŘEHÁK, S., HALÁS M., KLAPKA, P. (2009): Několik poznámek k možnostem aplikace Reillyho modelu. In: *Geographia Moravica* 1. Vydavatelství UP v Olomouci, Olomouc, s. 47 - 58.
- SEMOTANOVÁ, E. (2002): *Historická geografie Českých zemí*. HÚ AV ČR, Praha.
- SRB, V. (2004): *1 000 let obyvatelstva českých zemí*. Karolinum, Praha.
- SZCZYRBA, Z. (2008): Geografie služeb. In: Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J. eds.: *Ekonomická a sociální geografie*. Aleš Čeněk s.r.o., Plzeň, s. 271 – 294.
- VYSKOČIL, A., KLAPKA, P., MARTINÁT, S. (2006): Proměny krajiny rurálního prostoru v zázemí průmyslového centra během 2. poloviny 19. století. In: *Historická geografie – Supplementum I*. Historický ústav, Praha, s. 137 – 162.
- VYSKOČIL, A., KLAPKA, P., NOVÁKOVÁ, E. (2007): Rekonstrukce proměny krajiny, sídel a sídelní struktury na příkladu Blanenska. In: *Historická geografie* 34, s. 296 – 306.

PRAMENY

- Special Orts-Repertorium von Mähren. Podrobný seznam míst na Moravě. Wien, 1885.
- Special- Orts-Repertorium von Mähren : neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893.
- Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906.
- Lexikon obcí pro Slezsko. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906.
- Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Český úřad zeměměřický a katastrální. Archivní mapy [online]. c2006 [cit. 2010-04-03]. Dostupný z WWW: <<http://archivnimapy.cuzk.cz/>>.
- Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně. Prezentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska : II. vojenské mapování - 1:28 000 [online]. c2005 [cit. 2010-04-03]. Dostupný z WWW: <http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?z_height=700&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=2vm&map_region=mo>.
- Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně. Prezentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska : III. vojenské mapování - 1:25 000 [online]. c2005 [cit. 2010-04-03]. Dostupný z WWW: <http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?z_height=700&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=3vm&map_region=25>.
- Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně. Prezentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska : III. vojenské mapování - 1:75 000 [online]. c2005 [cit. 2010-04-03]. Dostupný z WWW: <http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?z_height=700&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=3vm&map_region=75>.
- PLANstudio. Mapy.cz [online]. c 2005-2009 [cit. 2010-04-03]. Dostupný z WWW: <www.mapy.cz>.

Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845 - 2000). Kabrda, J.: Databáze a její tvorba [online]. c2008 [cit. 2010-04-03]. <http://lucc.ic.cz/lucc_data/other/Text1.pdf>.

Summary

The bachelor thesis is aimed at the geographical organisation of the region during the industrial revolution. In the second half of the 19th century, when the industrial revolution significantly affected the development of the Czech landscape, considerable changes in the development of spatial organisation and nodal regions can be witnessed. More important interaction relations among regions and within region started to occur. An expression of the tributary area of centres in space and their relations with hinterlands can be theoretically dealt with by an application of the spatial interaction models. A model, which is convenient for theoretical assessment of the organization of a territory in the past or for the future development, is the Reilly law, but also the gravitation model.

The process of the population concentration can be characterised as a shift from relatively static and naturally conditioned form of the spatial organisation to a dynamic and actively internally conditioned form of this organisation. The beginnings of this transformation in the territory of present-day Czech Republic are put into the first half of the 19th century. The distribution of the population is relatively uneven, while the distribution is influenced also by the natural conditions.

In the period of the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century industrial networks occurred in the region of Nový Jičín, however not every factory succeeded in the competition. The industrialisation and urbanisation of the town changed not only its character but also considerably transformed the face of the landscape. The agriculture, although formerly an important economic activity in the region, lost its position. The most fertile areas could be found along the Odra river, in the area of the Moravská brána gate. This area was used for the cattle grazing and also for the cereals, potatoes and other crops growing. Abandoned plots were mostly being forested, thus giving the population the woods as the fuel source, but also the living, which had an existential importance for poorer population. Generally speaking, the agriculture became more intensified and the plots used more effectively.

Přílohy

Příloha 1: Vývoj počtu obyvatel ve střediscích v letech 1850 a 1900

Příloha 2: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1850-1869

Příloha 3: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1869-1880

Příloha 4: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1880-1890

Příloha 5: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1890-1900

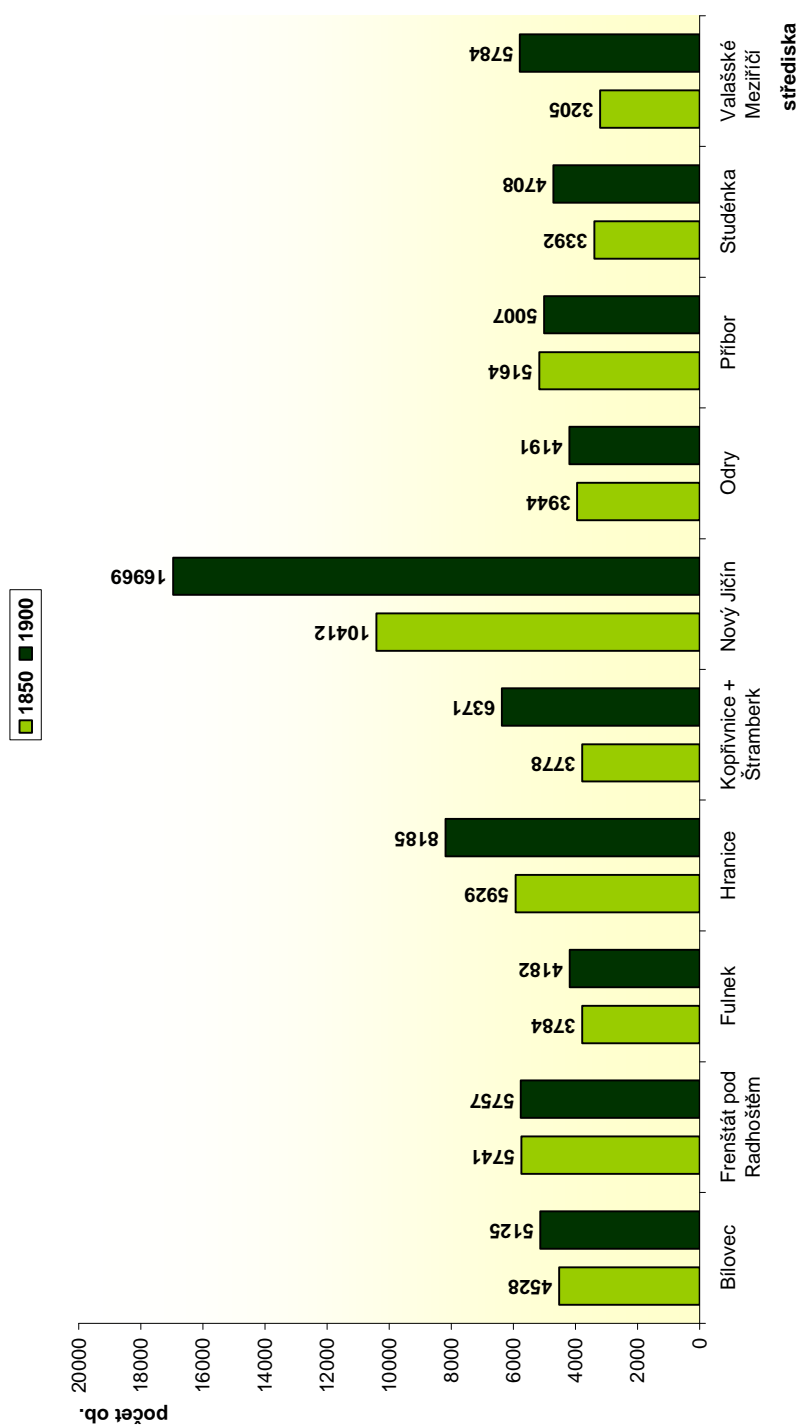
Příloha 6: Počet obyvatel v jednotlivých obcích podle obcovací řeči v roce 1880

Příloha 7: Počet obyvatel v jednotlivých obcích podle obcovací řeči v roce 1890

Příloha 8: Počet obyvatel v jednotlivých obcích podle obcovací řeči v roce 1900

Příloha 9: Počet obyvatel v Novém Jičíně podle obcovací řeči

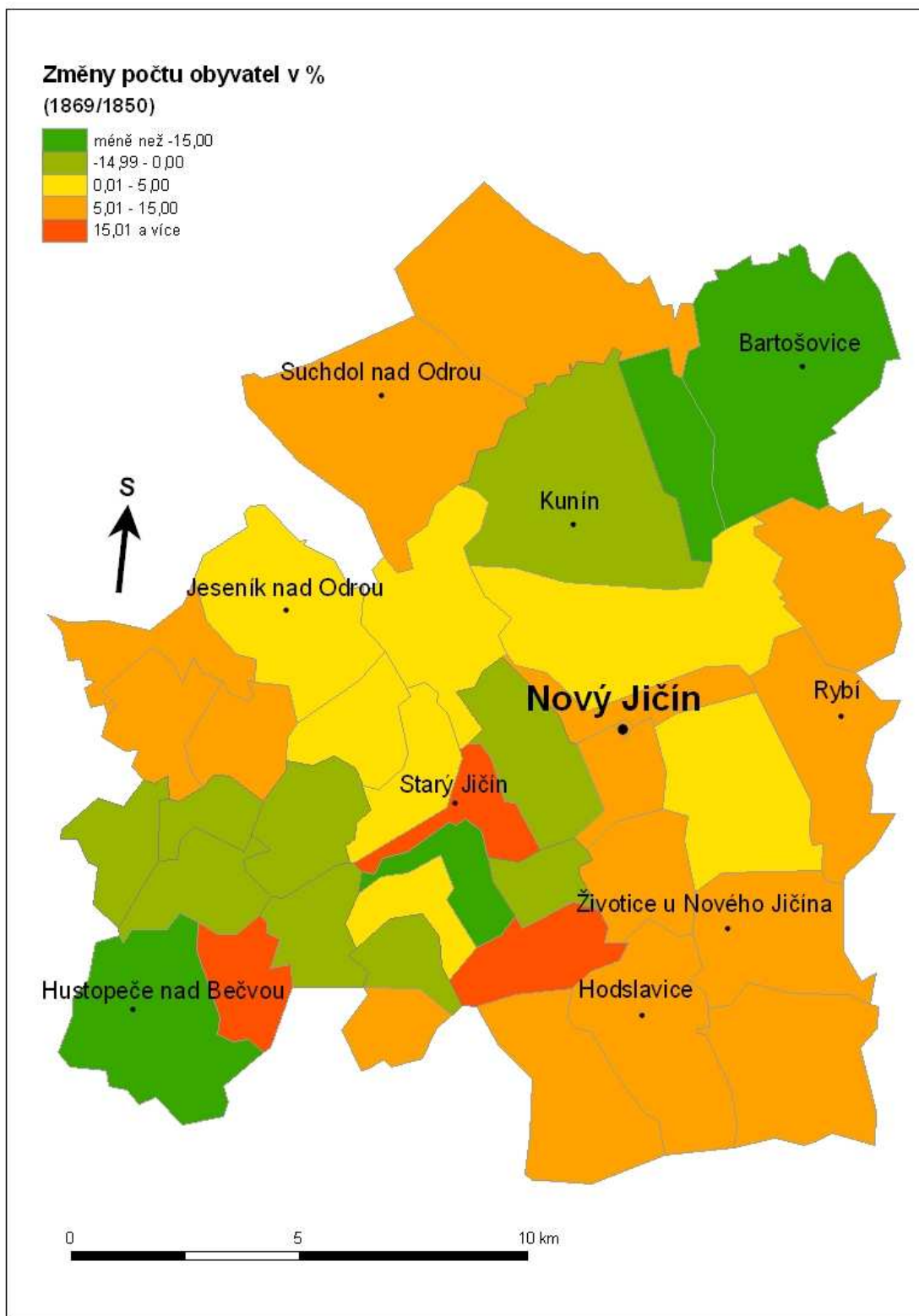
Příloha 1: Vývoj počtu obyvatel ve střediscích v letech 1850 a 1900

(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.

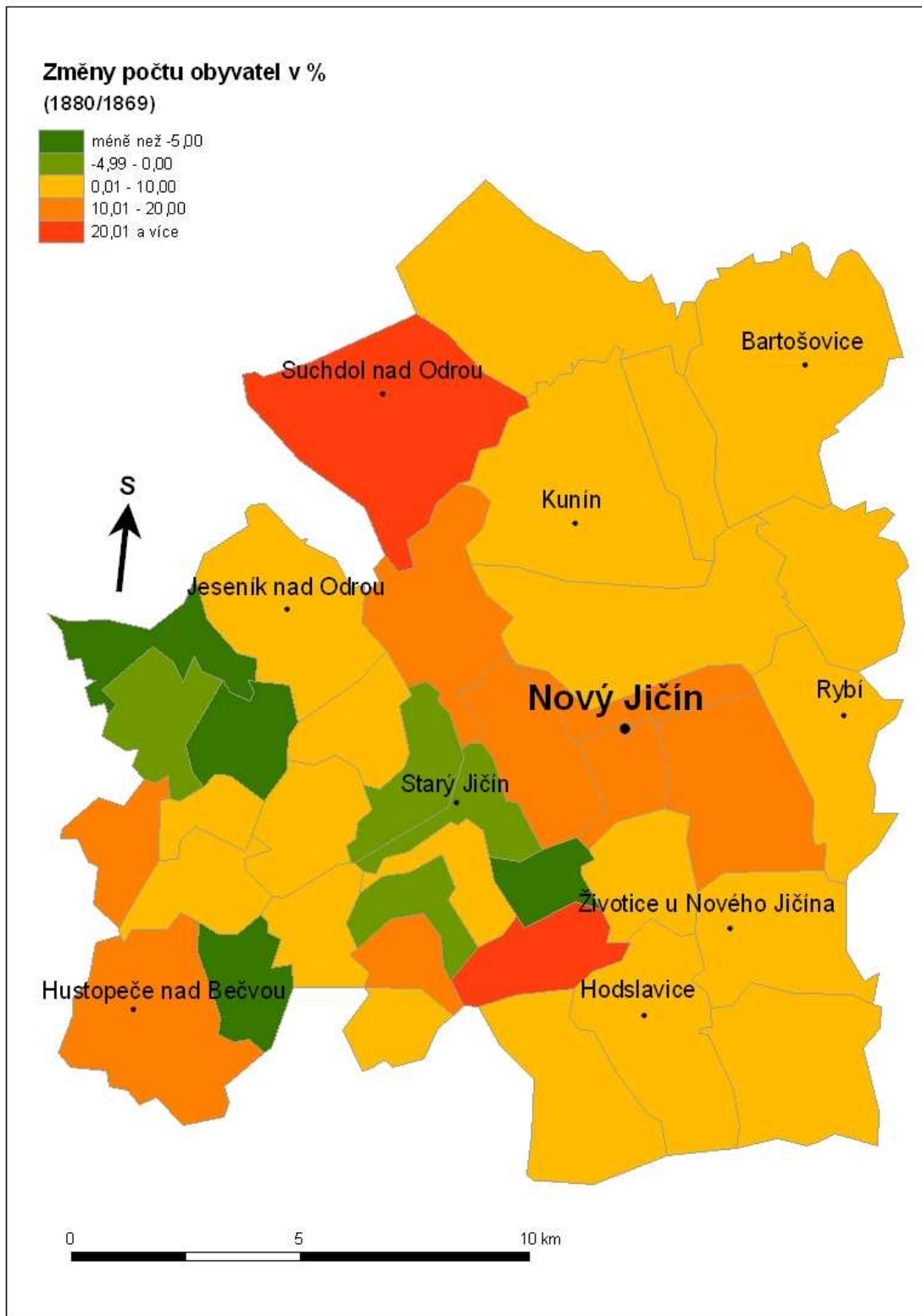
Lexikon obcí pro Moravu 1900, Lexikon obcí pro Slezsko 1900. vlastní návrh)

Příloha 2: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1850-1869

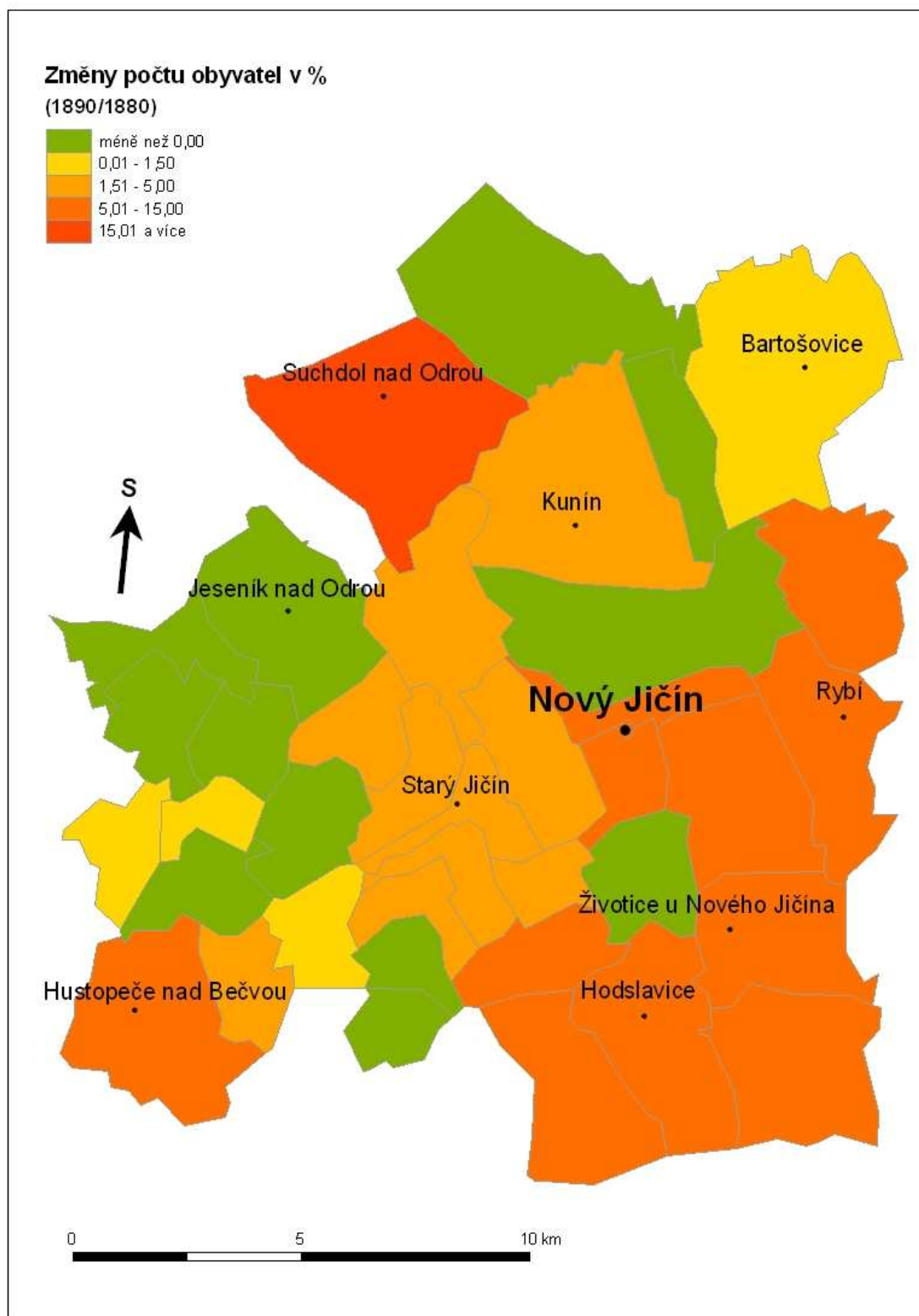
(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978. vlastní návrh.)

Příloha 3: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1869-1880

(Pramen: Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850-1970, díl I/1. ČSÚ, 1978.
Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. – Wien, 1885.
vlastní návrh.)

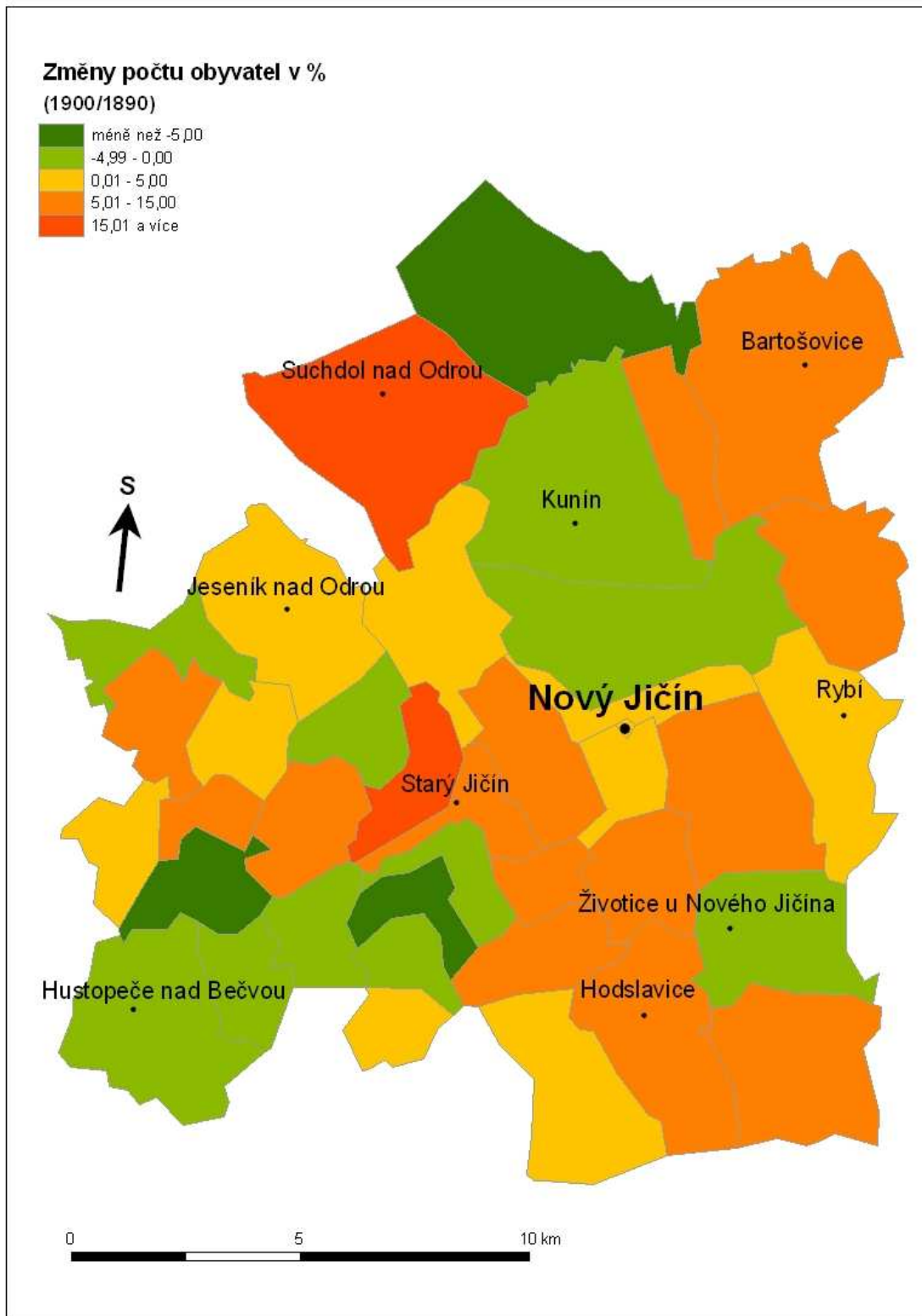
Příloha 4: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1880-1890

(Pramen: Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. – Wien, 1885.
Special- Orts-Repertorium von Mähren : neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der
Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893.
vlastní návrh.)

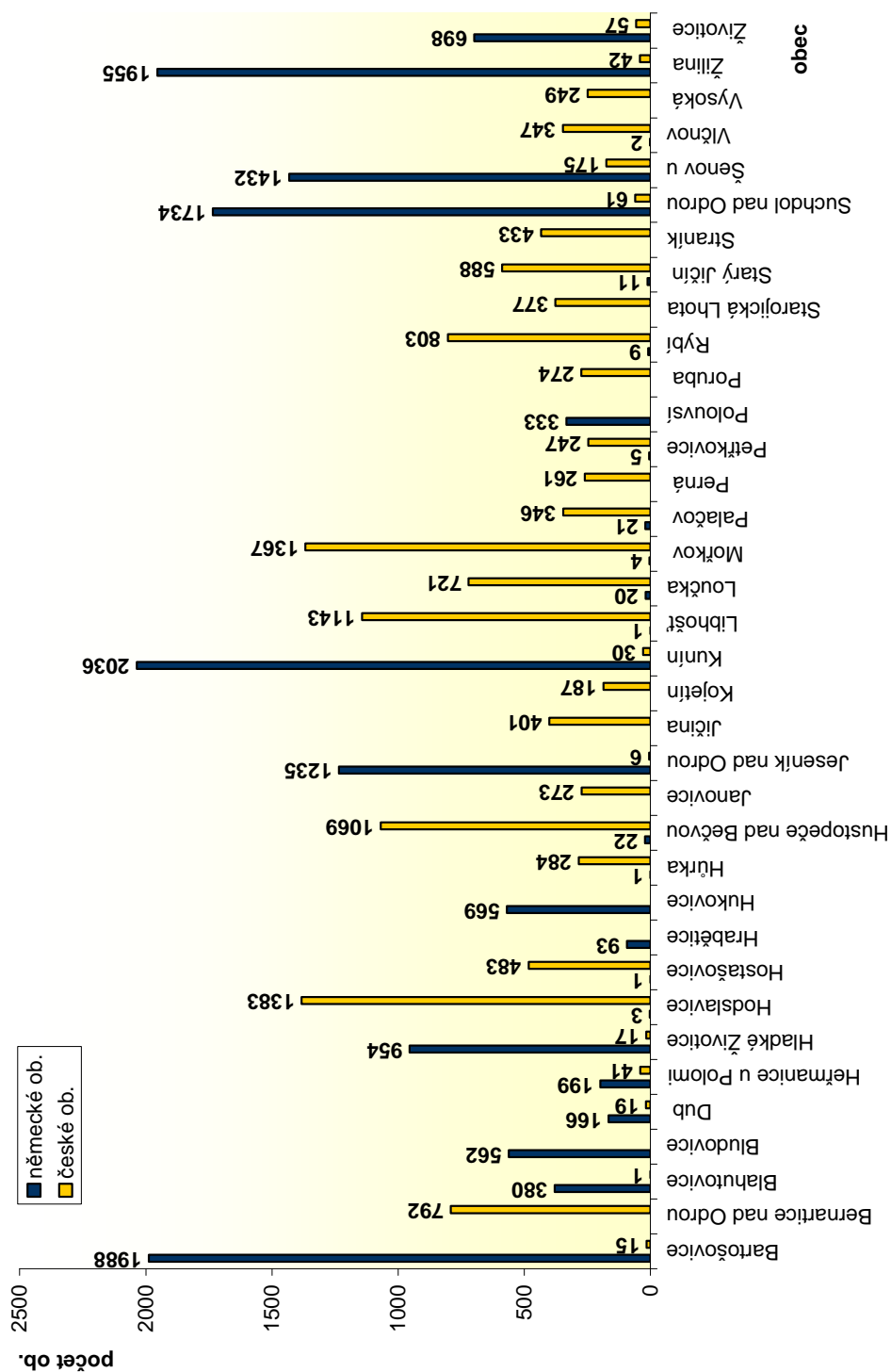

Příloha 5: Vývoj počtu obyvatel na Novojičínsku v letech 1890-1900

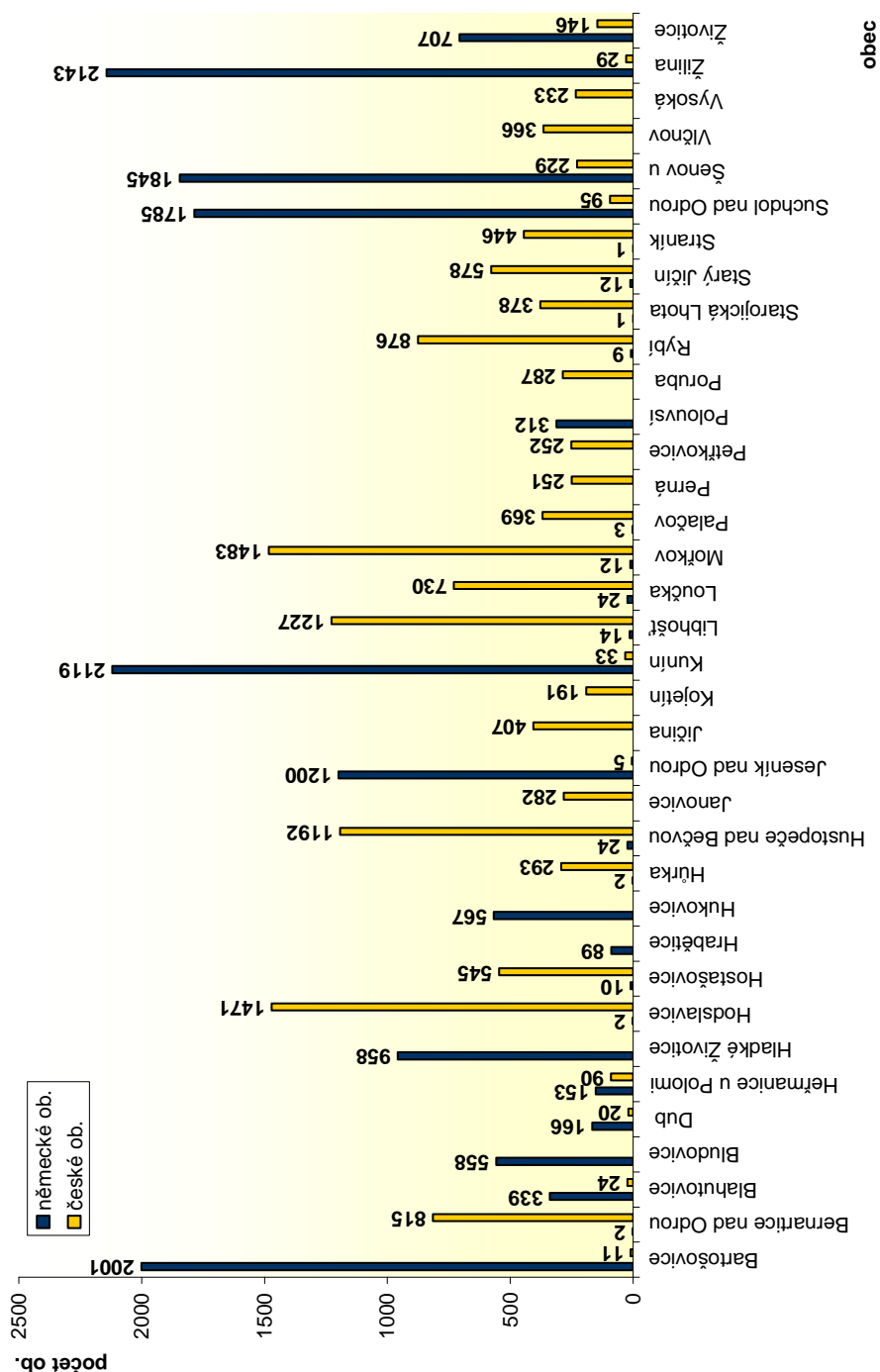
(Pramen: Special- Orts-Repertorium von Mähren : nebearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893. Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh)

Příloha 6: Počet obyvatel v jednotlivých obcích podle obcovací řeči v roce 1880

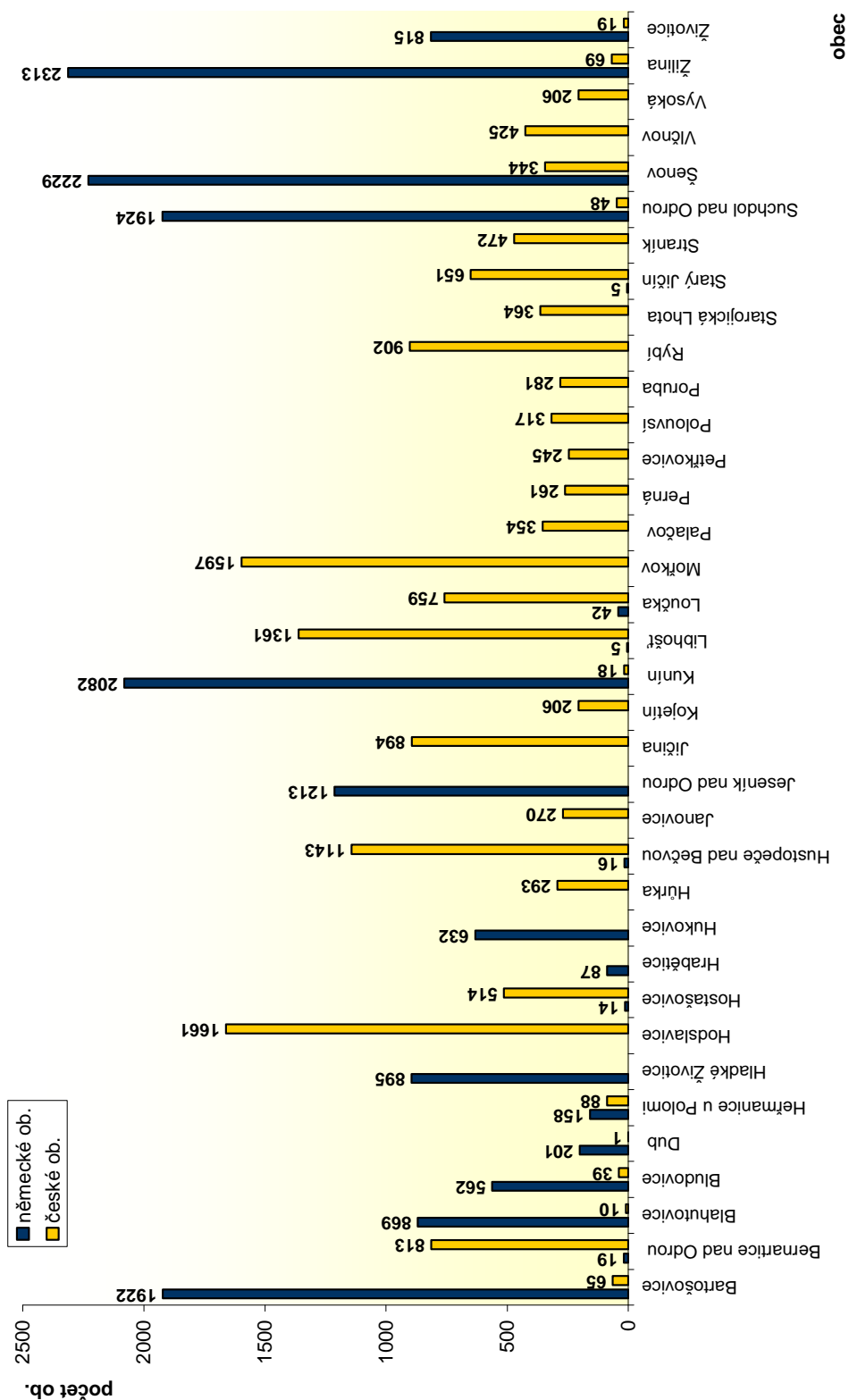
(Pramen: Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. – Wien, 1885. vlastní návrh)

Příloha 7: Počet obyvatel v jednotlivých obcích podle obcovací řeči v roce 1890

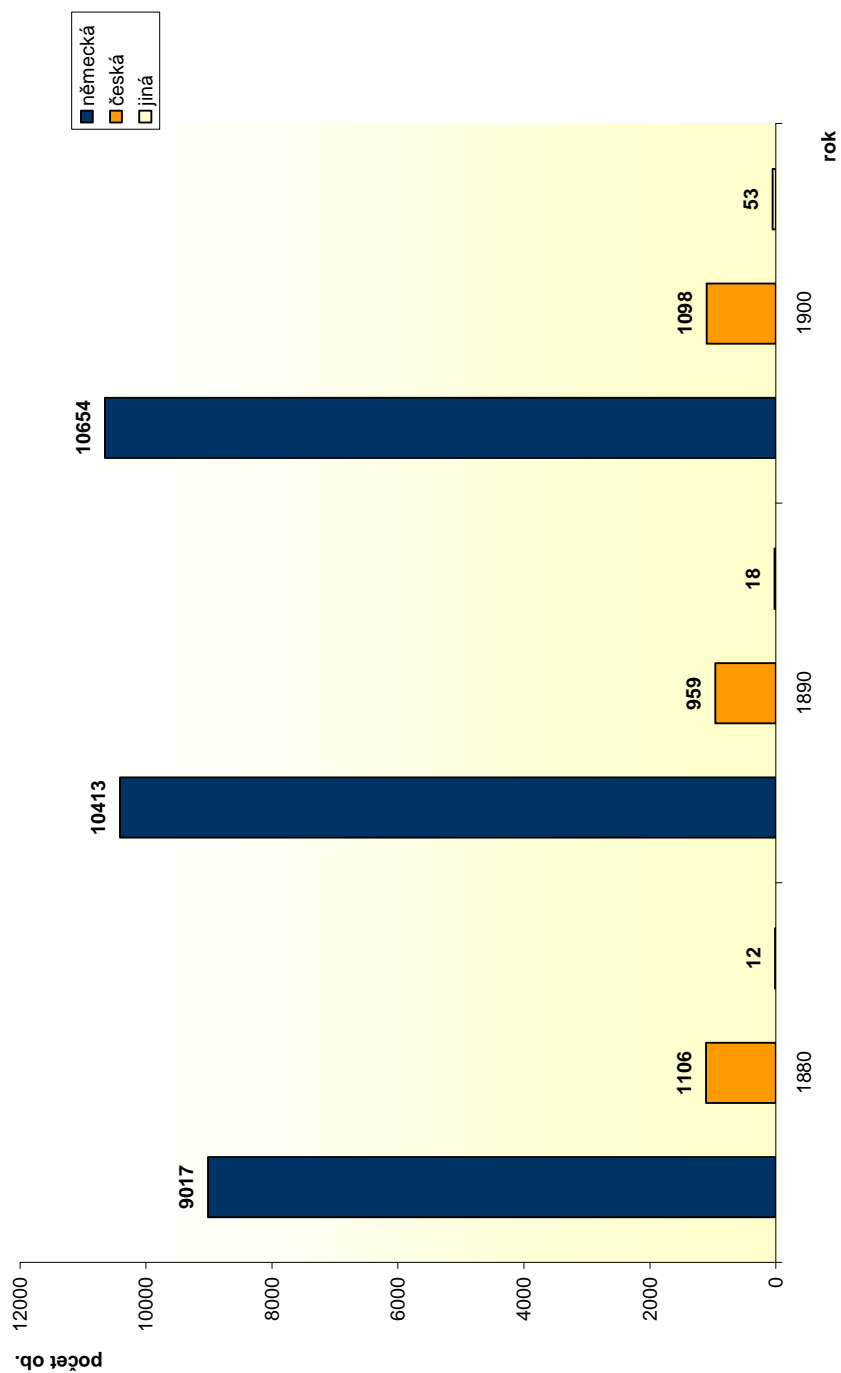
(Pramen: Special- Orts-Repertorium von Mähren : Neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893. vlastní návrh.)

Příloha 8: Počet obyvatel v jednotlivých obcích podle obcovací řeči v roce 1900

(Pramen: Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900. Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh)

Příloha 9: Počet obyvatel v Novém Jičíně podle obcovací řeči

(Pramen: Special Orts-Repertorium von Mähren : Podrobný seznam míst na Moravě. – Wien, 1885.
 Special- Orts-Repertorium von Mähren : neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der
 Volkszählung vom 31. Dezember 1890. Podrobný seznam míst na Moravě, Bd. IV. Wien, 1893.
 Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900.
 Vydán c. k. Statistickou ústřední komisí. Ve Vídni, 1906. vlastní návrh)